

KÖZTÜNK VOLTÁL, BAKA ISTVÁN

Beszélgetés a költő szüleivel

Riportot bizonyára nem illik személyes megjegyzéssel kezdeni, de azt mégis el kell mondanom bevezetőül, hogy amikor a magnó csöndes sustorgása megindult, csupán reménykedhettem halott barátom szüleinek megértésében. A felvett anyagnál soha nehezebb írnivalóm nem akadt: a mondatok, történetek, gondolatok kerek egészek voltak, a megírásakor az emberi közelség miatt mégis nehéz küzdelemre készítették. Ezért nem tudtam s nem akartam érvényesíteni az irodalomtörténet önző szempontját, amely inkább konkrét adatokat kíván, mintsem emberi, szubjektív emlékezést.

Töttös Gábor

T.G.: – A Prantner János utca 16-ban, egy csöndes házban ülünk Baka István szüleivel 1996. május ötödikén. Az első olyan anyák napja, amin István nem köszönti édesanyját. Nem tartják kegyetlenségnek, hogy most róla beszélgetünk? Megértik-e azt, hogy a világ kíváncsi arra, amiről nagyon keveset tudhat?

Anya: – Nem tartjuk kegyetlenségnek, nekünk mindig jól esik róla hallani meg beszélni. Akkor úgy érezzük, mintha egy kicsit köztünk lenne.

T.G.: – Az előbb megvallotta, nem telt el még nap, hogy ne gondoltak volna rá. Igazából nem tudom, nem is tudhatom elképzelni mindezt, de kezdjük ott, ahol talán az egész kezdődött. Mikor ismerték meg maguk egymást?

Anya: – Az nagyon érdekes volt. Én harmadikos polgárista voltam Tolnán, a férjem ott volt katona. A községháza előtti téren fogadtuk őket...

Apa: – Akkor jöttünk meg a Délvidékről. A megszállásban, illetve a visszavonulásban részt vettem már.

Anya: – Úgy szemben álltunk egymással. Mondtam a mellettem lévő lánynak, nézd, az a szemtelen katona folyton idenéz. Rá talán egy hónapra ismerkedtünk meg, 1941. szeptember 30-án. Már akkor elkezdtünk egymással beszélni...

T.G.: – Maga tolnai?

Anya: – Tolnai vagyok. Lánykori nevem Stirszky Mária. Jó kis lengyel nevem van. A nagyapám Lengyelországban született, mint vándoriparos került Magyarországra. Ahol ő született, ott volt 1856-ban egy parasztfelkelés, és menekülniük kellett. Az édesapja, ő meg a bátyja Bécsbe kerültek, az édesanyja meg a karon ülő másik testvére valahogy eltűntek az úton. Az édesapja egy asztaloshoz került udvarosnak, ők ott tanulták a mesterséget. Abban az időben nem lehetett másképp segédlevelet kapni, három országba kellett nekik elmenniük. Bécsben tanult, volt Poroszországban, Csehországba akart menni. Pozsonyban dohányt akart venni, mert pipázott, megkérdezte, hogy hol van? Mondták neki, hogy Pozsonyban, Magyarorszá-

gon. Hát ha már ide keveredett, akkor már itt marad. Budapesten kapott mesterlevelet, s Tolnán volt ulánus katona. Ugyanazon a laktanyaablakon látta meg a nagyanyámat, ahol a férjem is ki szokott nézni. Nagypám letelepedett Tolnán. Édesapámék hatan voltak testvérek, csak ő lett asztalos közülük.

T.G.: – S mikor házasodtak maguk?

Anya: – Gyerekkorunkban. Negyvenhárom december 26-án, 23-án volt a polgári, karácsony másnapján a templomi.

T.G.: – Ez „ideális” idő volt a házasságra, ugye?

Anya: – Háború volt, de az én negyvenöt osztálytársam, akikkel együtt jártam a polgári iskolába, ott volt, a hittanárom esketett bennünket...

Apa: – Nagyon szép esküvő volt, mert én akkor már továbbszolgáló szakaszvezető voltam, s a továbbszolgáló társak meg a tiszthelyettesek gyönyörű vörösszegfű-virágcsokrokkal köszöntöttek bennünket. Szerencsém volt, csak Dél-Erdély megtámadásakor kerültem ki a frontra, mert apám is katona volt, én meg jutasi várományos voltam a legfiatalabb továbbszolgálóként. Negyvennégy augusztus 20-án kellett volna bevonulnom a tiszthelyettesire. De ebből nem lett semmi, Dél-Erdélyben kószoltam meg a háborút...

T.G.: – S majd négy év telt el, hogy István született...

Apa: – Negyvenöt október 13-án jöttem meg amerikai fogságból.

Anya: – Ha nincsenek a szüleim, akkor nem tudunk miből élni. Akárhol voltunk, én mindig hátizsákkal hazajártam, tőlük kaptunk krumplitól lisztig mindenfélét. Volt egy tyúkocskánk, az tojta meg a péknek a kenyérsütés ellenértékét.

T.G.: – Negyvennyolcban, amikor István megszületett, hogyan alakult az életük?

Apa: – Akkor már itt voltam őrsparancsnok, később Bátán lettem helyettes, majd Tamásiba kerültem parancsnoknak. István Bátán volt kisgyerek, élvezte is...

Anya: – Kilenc hónapos volt, mikor Bátára kerültünk, ott agyonimádta a falu, nagyon szép kisgyerek volt, barátságos volt, és tízhónapos korában úgy beszélt, hogy mondatokat mondott. Mondta a házibácsinak, hogy „Vigyázz, bátyja, megázol!” Mert álltak az eresz alatt mindketten hátratett kézzel s esett az eső. A bácsi meg indult hátra az istálló felé, aztán mondta neki: „Vigyázz, bátyja, megázol!” Kilenc hónapos korában kezdett beszélni: „Anya, apa”, később, ha felébredt, rázta a kiságy szélét, és kiabálta, hogy „Hustorkát, ustorkát!”, akkor már éhes volt. De egyébként nagyon elkényeztetett gyerek volt... *Húst, hurkát!*

T.G.: – Maga kényeztette el?

Anya: – Igen. Volt nekünk előtte egy kisbabánk, de az koraszülött volt, és nem volt a bélrendszere kifejlődve. Meghalt. Az is császárral született, s mikor az Istvánkám született – ő is császárral –, akkor azt mondták, hogy nem lesz több gyerekünk. S én nem mentem be, mikor a tanár úr engem hívott, mert ő akarta a műtétet megcsinálni. Félttem, hogy megint, ha korábban megyek, ez se marad meg, ezért elvágtam

minden utat, én nem tudtam elképzelni, hogy ne legyen gyerekem. Megvártam, amíg már mennem kellett. Az orvos akkor volt szerelmes a feleségébe, s elfelejtette elvégezni a műtétet, hogy ne *lehessen* több. Ezért kényeztettem, hogy, jaj, csak ez az egy megmaradjon, jaj csak ez megmaradjon. És ezt vesztettem el... Éjjel-nappal ringattuk, mindenért elsírta magát, de amikor tudott már jönni-menni, játszani, akkor már nem volt olyan nagy probléma. De ha egy kicsit is többet sírt a kelleténél, én akkor már rohantam vele az orvoshoz. Bátán az öreg doktor bácsi ment hátra a feleségéhez a konyhára, és mondta a feleségének: – Csak tudnám, hogy a kis Bakáné már megint mit talál ki, hogy mi baja van a fiának. Nekem meg azt tanácsolta, hogy ne ringassam, hanem csak tegyem a kiságyba. Betettem én, de a tizedik szomszéd-ban is halottam, hogy sír. Hazamentem. Ő állt, aludt, de kapaszkodott a kiságyba. Egy hét alatt mégis leszokott a sírásról ő is, meg én is arról, hogy a szomszédba meneküljek. Attól kezdve – mert az édesapjának olyan munkája volt, hogy keveset volt velünk – annyira összeszoktunk, hogy igazán anyás gyerek lett belőle. S mikor a Zsuzsi már beszélni tudott, az el is osztotta kétfelé a családot, azt mondta, én apukáé, István anyáé.

T.G.: – Miket szeretett játszani? Voltak barátai?

Anya: – A házban voltak. A nagyobbak. De egész kis korában a szétnyitható képeskönyveket nézegette. Sok verset tudtam, azt mondogattam neki, énekelgettünk népdalokat. Jó időben felültünk a kerékpárra, elöl volt az ülése, a holtág töltésén végigkerékpároztunk, végigénekelünk a *Zöld erdőn ibolyavirágtól* kezdve minden ilyen kis gyerekdalt meg népdalt, pedig akkor még Weöres Sándor nem is volt ismert. Azt daloltuk, amiket én tanultam. Nekem nagyon jó nagymamám volt, németül tőle tanultam, az ő német kalendáriumjaiból, amikor még nem is jártam iskolába. Sok németet is tudtam, de őneki nem tanítottam, hanem mindent szépen magyarul. Ő magától tanult meg németül később, én csak a kiejtésén csiszoltam...

T.G.: – Mikor tanult ő meg németül?

Anya: – Istvánkám már gimnazista volt, amikor egy nyáron nem csinált mást – harmadik gimnázium után –, mint három nap latin, négy nap orosz, három nap német, négy nap orosz. Ez így ment, végig az egész nyáron. Üdülni eljött velünk két hétig, de ő ott is különvonult rádióval, könyvvel, úgyhogy mindig olyan könyvbúvár volt. Mindig olvasott. Mikor ő már megértette, hogy mit jelent egy-egy kép, mikor le tudta írni nagybetűvel a nevét, akkor beiratkozott a könyvtárba Tamásiban...

T.G.: – Akkor már Tamásiban voltak?

Anya: – Igen. Az első osztályt és a másodiknak a felét végezte ott. Márciusban jöttünk Szekszárdra. Akkor a Botosnéhoz járt a Garayba. Botosné volt az, aki nagy diadallal végigvitte a könyvet, a Vernét az egész iskolában, hogy egy második Vernét olvas. És az volt már az utolsó Verne-könyv! Azzal fejezte be, akkor már áttért a Jókaira, és úgy ment tovább. Én általában Gárdonyival szoktam kezdetni a gyere-

keimmel, mert a legértelmesebben, a legszebben, legérthetőbben ő írt.

T.G.: – *Volt-e valami kedvenc története?*

Anya: – Istvánkámnak? Hát ő szokott mindenfélét mesélni...

T.G.: – *Olvasmányélményeket, vagy fantáziából?*

Anya: – Mindkettőt. Ó, fantáziából is. Valami folytatásos regényt talált ki...

Apa: – Napköziben ő mesélt a gyerekeknek...

Anya: – Már Tamásiban is így volt. Bölcsőde nem volt, óvodába nem járt, csak utolsó évben. Engem kineveztek irodai állományba. Szükség volt a pénzre éppen...

Ötvenhat márciusában jöttünk Szekszárdra a gyerekekkel, addig nem volt lakás.

Apa: – Akkor megalakították itt a tisztiőrsöt, ide helyeztek őrsparancsnoknak. Az első tiszti őrsnek én voltam itt a parancsnoka.

T.G.: → *S tényleg, az édesapa mit látott a fiában. Olyannak szerette volna, amilyen volt?*

Anya: – Ő futballistának szerette volna...

Apa: – Azt szerettem volna, ha sportol. Dehát nem lehetett. Labdával is, ha játszottunk, nagyon ritkán rúgott bele. Egyedül a kerékpárt szerette.

Anya: – Kapott egy futball-labdát, az úgy ment tönkre, hogy betette a spájzba, s az ott szépen összeszáradt. Ha megkérdeztük, mit kér születésnapra, névnapra, karácsonyra, húsvétra, ő mindig azt mondta: könyvet. A Zsuzsi mindig azt mondta: hímezést, ő hároméves korában már hímezett – még beszélni nem tudott szépen –, Istvánkám mindig könyvet kért. S amit akkor kapni lehetett, azt megvettük neki. Az én könyveim a szülői házban maradtak...

T.G.: – *Kénytelen volt fejből fölidézni őket?*

Anya: – Igen. Aztán, amit a nagymama mesélt, azt áttettem magyarrá. István is szerette a nagyszüleit. A tolnaiakat.

T.G.: – *A szekszárdiakat nem?*

Apa: – Úgy alakult, hogy nekem az édesanyám öt éves koromban meghalt. Nem is tudok rá visszaemlékezni, hogy milyen volt. Aztán hét éves koromban lett egy mostohám. Nem is csoda, hogy én elmenekültem – elég korán –, már tizenhét-tizennyolc évesen katona voltam. Született egy féltestvérem, az volt a minden. Annak lett egy lánya, a mi gyerekeink olyan másodrangúak voltak.

T.G.: – *Gondolom, Pista jól érezte ezt.*

Anya: – Hogyne. Szüleimet, nagyszüleimet nagyon szerette, de nem szeretett ott lenni, mert az egyik unokatestvére felbiztatta a többieket, s azok szegény gyereket mindig bántották. Volt úgy, hogy elmentek a Dunára, lemaradtak. A két fiú beállította a kátrányos hordóba. Istvánkám süllyedt lefelé és sírt. Amikor kiemelték, még őt verték meg, hogy miért mászott bele. Nem is tudott volna belemászni. Úgyhogy ő rettegett...

T.G.: – *Tényleg milyen félelmei voltak? Ez minden gyerekre jellemző.*

Anya: – Ő olyan kis magánakvaló volt. Félt az erőszaktól. Én meg mindig arra taní-

tottam, hogy nem szabad verekedni. Tudom, egyszer mentem értük, akkor fenn jártak, oda a Babits-napközibe, és a Zsuzsit valaki bántotta, ő meg akarta védeni. Ökölbe szorítva kitette a két kis kezét, de ő hátrált, ütni nem mert. Azzal tudta kivívni a tekintélyét, hogy mindig mesélt, amit maga kitalált, s akkor másnap megint, harmadnap megint. Volt egy-két tanítónő, aki nem nézte jó szemmel, hogy ő sokat olvas, nem megy a többiek közé játszani. Az egyik azt mondta: – Szedjete össze a Bakának mindenféle vacakot a padláson, mert az minden vackot elolvas. S akkor sírva mesélte nekem, hogy képzeld, anyukám, mit mondott nekem a tanító néni. Hát én nem is vackot olvasok. Egy Jókai volt a kezében. Másnap aztán megkértem a tanító nénit, hogy ne gázoljon bele a gyerek önérzetébe, mert nem vackot olvas, hanem éppen Jókai *Fekete gyémántokja* volt a kezében. Volt neki ilyen tanítónője több is...

T.G.: – *S kiket kedvelt? Volt-e olyan, aki sokat nyújtott neki?*

Anya: – Hát, sokat a Margit néni, ott a kórház mellett lakott, még mindig él, a Zsuzsinak is kedvenc tanárnője lett. Nemcsak tanította, hanem meg is értette őket, a lelkükkel is foglalkozott. Elment gyakorlatis tanárnőnek, akkor a Klári vette át őket. Ő viszont csak azzal törődött, hogy minél többet nyújtsanak az úttörőnek. Ő szépen mondott verset, így a Klári aztán mindenhova küldte, ahol szerepelni kellett. Egyébként, hogy milyen volt, az őt nem érdekelte. Egyik nap megdicsérte a szülői értekezleten, hogy bárcsak minden gyerek ilyen jó lenne, másnap meg István hozza a félévi bizonyítványt, és négyes volt magatartásból. Csak ez egyszer mentem be jegy miatt... Én tudtam, hogy nem nyújtja azt, amire képes, mert ő beállt az irodalomra, őt a nyelvek érdekelték, abban ő mindig sokkal többet tudott a társainál. A többit azt csak azért tanulta meg, mert muszáj volt. Tudtam, hogy neki ehhez van tehetsége. Tudatosan hagytuk, hogy ő ezzel foglalkozzon, és nem szekáltuk a többiért. Jó, arra vigyáztunk, hogy a bizonyítványa olyan legyen, amivel a középiskolába fölveszik, ott meg már tudtam, amit ő választott, azzal úgyis tovább fog jutni.

T.G.: – *Ekkoriban már írogatott?*

Anya: – Hogyne! Már általános iskolás korában, már ötvenhat karácsonya előtt is írt verseket...

T.G.: – *Már nyolc éves korában?*

Anya: – Igen. Kiderült, hogy ezeket a verseket egyszer a Klári néninek odaadta. Mert ő mondta nekem, küldjem az Istvánt, megvan a füzet. Közben Istvánkám már nem volt olyan állapotban, és én szóltam neki, hogy átmegyek a füzetért. Azt mondja, hogy lent volt a pincében, elázott. Hogy aztán hol van az a füzet? Zsuzsin keresztül a lányát megkérjük, nézzen utána, hátha nem ázott el mégsem az a füzet... Nálam csak egy anyák napi maradt, amit hatodikos korában szavalt. Mondta, hogy „Édesanyámnak írtam én” s akkor szépen elmondta az iskolai ünnepélyen.

T.G.: – Lehet, hogy ez volt első nyilvános fellépése saját versével?

Anya: – Saját versével igen. Mindjárt előkeresem.

Édesanyámnak

*Ki az, ki átkísér az élten,
kiterjeszti védő kezét?
Ki úgy szeret, mint senki más sem,
ki értünk éli életét.*

*Édesanyám az, köszöntse versem,
bár a lant ügyetlen kezemben,
talán, ha mégis megfelel e pár szó,
megnyugvást érzek én szívemben.*

*E versben nyújtok át virágot,
kis kacskaringós rímeket,
hogy értem fárad szakadatlan,
így mondok néki köszönetet.*

1960. V. 7.

*Anya: – Tizenkét éves volt akkor, de már nyolc éves korában kezdte a versírást. Emlékszem, volt ilyen verse, hogy *A halak karácsonya*. Aztán, amikor elküldték kultúrtáborba, s az egyik éjszaka, amikor ő volt őrségben, akkor arról is isteni verset írt, aranyosat. Ahányszor elmentünk üdülni, hármásban, mert apának sokszor dolga volt, ő mindig bennmaradt az üdülőben olvasni. Ha visszamentünk, és nem volt ott, mindig versben üzent. Egyre nagyon emlékszem: „Gyertek utánam, / a mólón pecázok, / halat, azt nem fogok, / csak a pecabotot.” Örökké így üzengetett. Diákkorában mindig, itthon is így üzent nekem, bár ritkán járt el hazulról, jobban szerettem, ha idejártak hozzánk. Kékes Gábor, Csizmadia Sanyi. Merő Béla az anyák-napi vers után kezdett vele barátkozni, mert nem egy osztályba jártak, de ezt hallotta. Vele meg Hanák Ottóval lettek testi-lelki jóbarátok. A fiúk különben kiálltak mellette. Becsődültek az osztálytársai mind hozzám, a kapitányságra, a Weisz Bandi meg a többiek, hogy ilyen igazságtalanságot, hogy jobban ért a magyarhoz, mint a V-né, mégis négyest kapott. Ő meg azt mondta, azért, ne higgye azt, hogy többet tud, mint én... Akkor még számított a hetedik féléves bizonyítvány a gimnáziumi felvételin. Az igazgatóhelyettes elismerte, hogy igazam van, de nem tehetett sem-*

mit. Nyolcadik év végén aztán telefonált nekem, hogy „agyonvágom a fiadat, de ha holnap be tud jönni, és az egész nyolcadikos matematikából tud felelni, akkor megadom neki a négyest, hogy ne rontsam a bizonyítványát”; mert a többiből mindenképp jó jegyei voltak, különben kénytelen lesz kettést adni. Akkor egész éjjel fent voltunk, átvettük eleitől végéig a matematikát, másnap délelőtt bement. Dél felé olyan huncut mosollyal jelent meg nálam: tudtam. Nem akart matematikával foglalkozni... A gimnáziumban is azzal volt probléma. Ő oroszos osztályba járt, a Molnár Marika első osztálya voltak. A Marika irult-pirult az évnyitón a gyerekek között, nagyobb zavarban volt, mint ők, de nagyon jó osztályfőnök lett. Ráértett arra, hogy kinek, mit, hogyan kell megengedni, kiben mi az, ami ér valamit, amiben tehetségesebb. A gyerekek hat napon át két-két órában tanulták az oroszot. Amikor István először harmadikban részt vehetett a tanulmányi versenyen, akkor csak azért lett ő a második, mert azt akarták, hogy az így első helyezett negyedikesnek biztos legyen a felvételi. — Hát István, te még jövőre is ráérsz első lenni... Az is lett. Már ekkor is olvasott orosz könyveket, persze, csak ami megjelenhetett. A szamizdatot később kapta Leningrádban. Az orosz irodalmat meg Gorkijt be tudtam neki szerezni Pesten, a Szovjet Kultúra Házában, a kollégák is hoztak.

T.G.: — *A gimnáziumi évek alatt kezdettől szerette az oroszot?*

Anya: — Hát nem tanítottak franciát, nem tanítottak angolt, s én tudtam neki néha olyan könyvet is szerezni, ami nem volt pártos, vonalas. Akkor kezdett egy kicsit belemélyedni az orosz irodalomba, s ugye Tolsztojtól, Dosztojevszkijtől is olvasott eleget, mert azokat meg tudtam neki szerezni. Hogy aztán az én belügyi barátaim hogyan szereztek meg azokat, azt én nem tudom. A *Háború és béke* nem volt betiltva, a *Kreutzer-szonáta* sem. A *Karamazov testvérek* sem. Én ugyan nem tudtam, mi van ráírva, mert mi németül tanultunk...

T.G.: — *Hogy nézett ki István egy napja, amikor gimnazista volt?*

Anya: — Reggel felkelt, összecsapta magát. A cipőjét kipucolni, azt nem szerette, azt nekem kellett csinálni. Megigazítani rajta a pulóvert, az ingnyakat, mert az állt össze-vissza...

T.G.: — *Ez mellékes volt az életében?*

Anya: — Őt a külsőségek abszolút nem érdekelték. Nem is vette észre. Volt úgy, hogy elment hazulról, egy barna és egy fekete cipő maradt az előszobában. S akkor utána kellett futnom az egyik színű cipővel, hogy a másikat levessük róla. Nehogy véletlenül kétféle cipővel menjen el. Nem véletlen a *Felemás zokni* című kis tárcája sem, mert ez is előfordult...

T.G.: — *Gondolom, az anyának a legnagyobb tragédiák közé tartozott ez.*

Anya: — Jaj, szegénykém, még az utolsó évben is, amikor itthon volt írni... Én anynyira bánom... Ha vissza tudnám csinálni... Állandóan kifűztem a cipőjét neki. Mert ő csak kilépett belőle s utána csak belelépett. Hát persze, hogy akkor a kérge

mindig milyen volt. Meg mindig kipucoltam neki a cipőjét. Ha én azt vissza tudnám csinálni! Csinálhatna tőlem, amit akar... Soha rá nem szólnék többet. De hát ki gondolta?

T.G.: — Az ember az édesanyjától ezt elfogadja. Ki korholja, ha nem ő? Ez olyan természetes...

Anya: — Egyszer panaszkodott rám a Zsuzsinak, már az utolsó évben, hogy mondd meg az anyának, legalább ő ne szekáljon engem... Szóval, amíg a Zsuzsi még nem volt gimnazista Péccsett, addig hárman mentünk el hazulról. De volt, amikor neki korábban kellett beérnie. Valamit még meg akart kérdezni vagy csinálni, tán nem volt meg a matekleckéje, nem tudta megoldani itthon. A Hanák Ottóval mind a ketten nagyon buták voltak a matekhoz, meg a kémiát nem szerették. Az ablak felé fordították őket kémiaórán, hogy ne zavarják a többieket, mert úgyis tudták, hogy őket az nem érdekli, meg nem is szeretik. Aztán délben, ha olyan volt az ebéd, akkor elment a menzára, ha nem volt fogára való, akkor nem ment el.

T.G.: — Az Árpád utcába jártak ők is?

Anya: — Igen. Az Ottóval nagy vidáman elbeszélgettek odáig, aztán onnét haza jött...

Apa: — Külön szobája volt...

T.G.: — Akkor már itt laktak?

Anya: — Igen. Ötvennyolcban vettük a telket, '59-ben raktuk az alapot, akkor azt hagytuk egy évig állni, úgyhogy mindenkinek megsüllyedt a padlója, nekünk egyedül nem, '61 nyarán költöztünk be. Hétezer forinttal kezdtünk házat építeni. Én akkor gimnáziumba jártam, '58-ban érettségiztem. Előtte egy parasztházban laktunk, de ott még az ablakot sem engedték megjavítani, fürdőszobát sem csinálhattunk. A bácsi mogorva ember volt, de a felesége még később is idejárt hozzánk, ha lehetett suttyomban, még az István ballagásakor is idejött délután egy kis ajándékot hozni neki. Meg mikor megnősült, akkor is...

T.G.: — Tényleg, emlékszem arra, István utalt rá, hogy volt olyan, akit Szekszárdon szeretett, de esetlenül udvarolt neki.

Anya: — Nem is tudott udvarolni neki, mert ő nem merte megszólítani. Egy másik fiút kért meg, hogy kérdezze meg tőle, szóba állna-e vele?

Apa: — Van is egy ilyen novellája.

Anya: — A Margit. Meg abban a versben is, ami Szekszárdról szól, a Képeslapban, amit Mészöly Miklósnak ajánlott. Abban is benne van, hogy a Fasor, ahol az a lány lakott, akit szerettem. Nagy diákszerelm volt, soha nem teljesült be, ezért ezt nem tudta elfelejteni. Őbenne ez mindig bennmaradt. N. Edit. Valahova Kaposvárra ment férjhez. Szép lány volt, de olyan kis rátarti. Buta-büszke volt. Istvánnak mindig a szépek tetszettek. Ez volt az első szerelme. Én tudtam. Este azt mondta: — Sé tálok egyet, anyukám, de soha fél kilencnél tovább el nem maradt. Nem ment se-

hova, nem tudott táncolni... De volt úgy, hogy elment nyolc óra felé, s akkor tudtam, veszi az irányt a patak felé, mert a patak szélén laktak, ahol a Fasor és a patak találkozik. Elment arra, elsétált, egy kicsit ácsorgott az ablaka alatt, hátha meglátja legalább az árnyékát, s akkor haza jött. Őneki ez volt az udvarlás. Szóval a lány elutasította. Bátortalan volt.

T.G.: – Hogyan alakult az élete később?

Anya: – Hatvanhatban végzett. Aztán katona lett Hódmezővásárhelyen. Egyhetes katona volt, amikor azt írta: „ha vasárnap nem jössz, Anyukám, talán meg is halok”. S én gyorsan összepakoltam magam, és mentem. Aznap beosztották konyhásnak, és nem jött. Agyonnyaggattam már az ügyeletes tisztet, de nem jött, s akkor én elindultam megkeresni. Akkor már hivatásos állományban voltam, nem féltem én attól, hogy ott állnak géppisztollyal. Támláztak a fiúk. Eltévedtem, az ezredparancsnok meg látta, hogy ott megyek. Behívott az irodába, hogy mit csavargok itt. Mondtam neki, hogy ne haragudjon, de én itt vagyok kilenc óra óta, most már fél tizenkettő van, kettőkor el kell hagynom a laktanya területét, és Szekszárdról azért jöttem ide, hogy lássam a fiamat. Vittem neki a csomagot. Csak később tudták meg, hogy én rendőrtiszt vagyok. Amikor nem tudtam menni, úgy küldtem csomagot, hogy neki egy nagyobbat, és akkor még hat kisebbet, hogy a rajból mindenki kapjon. Aztán hatvanhétben az egyetemre került.

T.G.: – Ekkor kezdett publikálni?

Anya: – Először odaadta a verseit a Vörös László tanár úrnak, és az odaadta az Iliának, mert az volt a versrovat vezetője. Rá egy évre lett a főszerkesztő, egészen addig, amíg rá nem unt arra, hogy örökké piszkálták. Akkor lett Vörös László, őket váltották le. A Tóth Béla lett a főszerkesztő. S akkor írtak Istvánnak, olvastam a levelet, hogy remélik, őket is támogatni fogja. Addig, míg ez a társaság lesz, azt mondta, addig én egyetlenegy verset nem adok a Tiszatájnak. Nem is adott, csak mikor az Annus Jóskaék átvették.

T.G.: – No és közben, úgy lassan el is szakad a fiú hazulról. Hogy élük ezt meg?

Anya: – Nem szakadt el ő mitőlünk. Nem szakadt el. Egyetemista korában is minden héten három-négy levelet írt. Levelet? Borítékot küldött. Vagy a boríték lehajtó részére belülről odaírt pár sort, vagy a vizsgaidőszakban rajzolt a feladó helyére. A kezdetén rajzolt egy vizet, és akkor kilátszott egy keze, melléje írta az osztályzatot. Ott volt egy ötös. Aztán már a karja, megint. Mikor már a víz tetjén járt, tudtam, hogy holnap-holnapután itthon van, mert vége a vizsgaidőszaknak. Mindig csak az osztályzatot írta melléje. Ha még ott volt, hogy S.O.S., akkor azt jelentette, hogy küldjek gyorsan pénzt neki, mert elfogyott.

T.G.: – S ezt az édesapa tudta? Ezeket a titkos, egyezményes jeleket?

Apa: – Általában. De közben még kínlódtuk a házat...

Anya: – No, nem mindig, mert voltak dolgok, amit nem mondtam meg. Én a fize-

tésemből taníttattam őket, ő kénytelen volt a többit állni. Most is kellene csináltatni a házon, de amíg nem lesz meg a síremlék, addig nem is merünk a pénzhez nyúlni.

Apa: – Ígéret van a várostól, hogy megcsinálja az önkormányzat...

Anya: – De valahogy úgy érezzük, hogy nem merjük megkérdezni, mintha tolokadás lenne. A polgármester felírta, amikor voltunk megköszönni, hogy ilyen szépen eltemették. Hogy jaj, hát ő erre nem is gondolt, hogyhát természetesen ez az ő gondjuk. Tünde is azt mondta, hogyha most kijön Istvánnak a kötete, akkor nem tudja, hogy mit csináljon... Határ Győzőék hívták őket Angliába. Hetente írnak nekik.

T.G.: – *Egy picit visszatérve. Amikor megjelentek versei, ő elhatározottan költő akart lenni, vagy magyartanár? Vagy mind a kettő?*

Anya: – Ő tanár nem akart lenni. Soha nem akart. De ő azért választotta az egyetemen a magyart és az oroszot, mert ő jó író akart lenni. Ő erre készült, erre van tehetsége, ő ehhez ért, máshoz nem ért, és ő ezt akarja csinálni. Sokkal többet írt volna, hogyha őt sokszor nem ítélték volna hallgatásra. Most, mikor a halála után összeszedgettem az újságcikkeket, a kritikákat, egyebet, ami nekem megvolt, meg most a padlásról hoztak le egy csomót, amit majd megtisztogatok, kiválogatom, most vettem észre, hogy bizony, voltak évek, amikor egy szó se volt róla sehol. Meg volt esetleg egy megjelenése. És ez főleg a nyolcvanas években volt, de a hetvenes évek végén is. Esetleg a Tiszatájban. Sok mindent elvittem Tündének, meg ide a könyvtárba is lemásolni, mert akkor nekik nem kell kutatni.

T.G.: – *Tényleg, az első kötet, mikor tudták meg, hogy meg fog jelenni?*

Anya: – Hát már ígérették neki. Először a Szépirodalmihoz került, két évig feküdt talán ott. Mert benne volt a *Székelvények*, *A Jantra hídján*, meg a *Bolgárok*, amit nem akartak kiadni. Akkor onnan átkerült a Magvetőhöz: elkérte a Szépirodalmitól, és nagy boldogan visszaadták neki, csak hozza nyugodtan oda, de a Magvető is kivette ezt a három verset, vagy még egyet, talán a *Vörösmarty* részletét.

Apa: – Meg a *Karácsonyt*...

Anya: – A *Karácsonyt* ő nem akarta megjelentetni. A Népszabadság csak rövidítve jelentette. Most megjelent valamiben, másban. Megjelent. Kötetben nem. Szóval a *Magdolna-zápor* '75-ben jelent meg. Szegeden kaptuk meg tőle...

T.G.: – *Hogy jött vele haza?*

Anya: – Akkor ő már Szegeden lakott. Előtte két évig itthon laktak Tündével. A másik szoba az nagyobb, az volt az övék. Hatvankilencben nősült. Másodéves volt. Félévkor. Hát az is egy olyan dolog, hogy meglátta ezt a lányt, ez megtetszett neki, beleszeretett. S nem hiszem, hogy a Tünde először annyira férjhez akart menni. Itt volt nálunk a félévi szünetben, s akkor ment haza az édesanyjához. Előtte már éreztem, hogy lesz valami, mert egy üres borítékon csak annyit írt: „Hajdúból

ötös, Tündével kibékültem, pénzem viszont egy fillér sincs. Akkor sejtettem, hogy Tünde a félévi szünetben nálunk lesz. Akkor vette is el. Egész a buszmegállóig a Tünde elutasította, másnap elmentünk, István meg én szalagkitűzőre, és mikor megjöttünk, mondja az apuka, hogy kaptál egy táviratot Gyönkről. Mert akkor Tünde édesanyja épp Gyönkön volt az ifjúsági nevelőintézetben. Elment kerékpárral Gyönkre. Nem jött meg. Már a közlekedésieket elküldtem Gyönkig... Visszajöttek, és mondták, hogy nem lehet baj, nem látták sehol. Másnap aztán bejöttek hozzám a hivatalba a nászasszonnyal. Leültettek, és Istvánkám megmondta, hogy szombaton esküsznek. Nem tudom, mit válaszoltam, de arra emlékszem, annyit mondtam, jól gondolják meg, nálunk nem divat a válás, meg mindenfélét mondtam. Ők sokat kuncogtak utána rajtam, hogy én őket hogy helyretettem, hogy kioktattam őket. S akkor a beosztottaim féltettek egész héten. Azt hitték, hogy megbolondulok, mert úgy jöttem-mentem, mint aki csak testben van ott, lélekben nem. Állandóan valaki mellettem volt. Kérdeztem tőle, most te itt mit akarsz? Attól félek, hogy rosszul leszel. Előtte volt egy idegkimerültségem. Agyondolgoztam magam... Egyedül voltam hat helyett az egyik héten... Féltettek engem borzasztóan. De aztán nem történt szerencsére semmi. Úgyhogy a végén nagyon szép kis esküvő lett.

T.G.: – Szegeden hol tudtak ők lakni? Kollégiumban?

Anya: – Nem. Istvánkám albérletben lakott. Abban az évben Rittenspornnal, aki katonatársa is volt, s aki Párizsban van. Aki aztán a japán lányt vette el. Ezen a lányon keresztül került ő kapcsolatba Leningrádban a nyugati kollégistákkal, mert a keletiek külön laktak, a város másik részén, a nyugatiak meg túl, a szigeten. Ez a Rittensporn már az édesanyja méhében is idegen nyelveket tanult, az édesapja tudósító volt. Állandóan külföldön éltek. Csak a gimnáziumot végezte itthon. Fél évig volt kint Moszkvában, és mert utazni. István is el mert menni a balti államokba, de messzebb nem, és Moszkvát nem szerette. Visszamenekült Leningrádba. Neki Moszkva valahogy rideg volt. S akkor a (Rittensporn) Gáboron keresztül megismerkedett a Jurival, ezzel a japán lánnyal. Ennek voltak szovjet barátai. Az igazi nagy barát, Oszip, vele úgy barátkoztak össze, ő hordta neki a szamizdatot. Ő most Kanadában él, ott tanít az egyetemen. Voltam a szüleinél vendégségben. Oszipnak hol volt állása, hol nem, bár nagyon művelt fiú volt. Akkor munkakerülésért bevarrták, söprögette a leningrádi utcát. Így került kapcsolatba a szamizdatosokkal. István így remek jó ismeretségekre tett szert. Megismerte a tiltott Ahmatovától kezdve mindet, még a sírjához is elmentek. Én is voltam velük Ahmatova sírjánál Leningrádban, és mindenhova elmentünk, ahova tilos volt, oda is...

T.G.: – Mint BM-es, nem féltette ettől?

Anya: – Nem féltettem, bár utána jöttem rá, hogy engem is figyeltek és kísérték a Vörös Nyílon. Pénteken odaértem, de csak hétfőn jelentkeztem. Ott aztán úgy or-

dított velem egy alhadnagy, hát énvelem még úgy nem kiabáltak az életben soha. Mondom, mondd már neki, kisfiam, hát én is rendőr vagyok, magasabb rendfokozatom van, mint neki, hát hogy beszél ő itt velem. Micsoda dolog ez? A nagy ordítózásra bejött az illető hölgy parancsnoka is, s azt mondja, hogy már péntek este óta ott van nála az én másik lapom. S akkor leesett a húszfillér...

Apa: – Nagy volt a bizalom...

T.G.: – *Egy dolog szöveget ütött a fejembe. Mennyire féltette a fiát? Azt biztosan látta, hogy egy fajta ellenzéki is van benne. Egy fajta más gondolkodás.*

Anya: – Megmondom. Én féltettem, hogy úgy ne essen baja, valami komolyabb, hogy ne kezdjék ki. Mert mikor a *Székelyek* megjelent, odaült az asztalunkhoz T.J.. Előtte soha nem ült le ebédre oda, ahol én ültem. Az irodalmat értékelte. S úgy kanalazza a levest, és azt mondja: – Maguk székely származásúak? Mondom: – Miért? A Székelyek című versből gondolja? Azt mondja, honnan tudom, hogy abból gondolja? Mondom, csak onnan gondolhatja, de nem vagyunk székely származásúak. A férjem szekszárdi, ő tiszta magyar, én meg az isten tudja milyen származású vagyok. Énbennem minden van a lengyeltől a szlávig, az osztráktól a szerbig. Mert csupa ilyen név, hogy Schubert meg Petrits, meg Stirszky meg Berett, ez egy se magyar név. Ezek voltak a nagyszülők. Miért, mondom, mi nem tetszett benne? Féltreértette? Abban mi van? Azt félti, hogy a székelyek eltűnnek. Kint járt Kisszékelyben, meglátta a gyönyörű kézimunkáikat s az megragadta őt. Hát én tudtam, hogy egészen másról szól, de miért mondjam azt?! Bántották volna, és ref-es lehetett volna. De azért nem mertek hozzányúlni. Békén hagyták, csak elhallgattatták. Mellőzték. Hatszor felterjesztették József Attila-díjra és mindig kihúzták. És Szegeden a vezetés nem törődött vele az utóbbi pár évig.

Apa: – Volt olyan, hogy az iskolából kitiltották szegényt.

T. G.: – *Az egyetemről?*

Anya: – Nem, hanem hívták, amikor már a Kincskeresőnél volt. Az egyetemen, ott mindenki nagyon szerette. A Deme Laci bácsitól kezdve... Azt mondom, Laci bácsi, aztán fiatalabb, mint én, meg az Ilia Miska is fiatalabb, mint én. Most derült ki, mindig azt hittem, olyan egykorúak lehetünk. Szegeden mondták, hogy már megbánták. Ezek, a szekszárdiak, I. J., Z. L., ezek örültek, hogy elment...

T. G.: – *Akkoriból nem emlékszem rá. Nem tűnt föl, hogy van egy költő Szekszárdon, bár igaz, katona voltam.*

Anya: – Nem tűnt föl a megyei tanács művelődési osztály vezetőjének sem. Ott volt a Kortárs, amiben akkor bemutatták Istvánt. Költőtalálkozó volt a Babitsban. Czine Mihály, aki ezt vezette, átment a gimnáziumba, s mondta Istvánnak, hogy te miért nem jössz át? Azt mondja: – Ahova engem nem hívtak, én oda nem megyek. S akkor Czine elment a megyei tanácsra, L-hoz és kérdőre vonta. Ahelyett, hogy örülne, hogy a városnak van egy ilyen költője, még annyit se tesz meg, hogy meg-

hívja a költőtálalkozóra? Olyanokat meg tudott hívni, akiket sehol nem jegyeznek, és akkor őt nem hívja meg. Erre áthívatta Istvánt magához, és alaposan letolta, hogy miért nem mondta meg neki... Most őmiatta kikapott. Azt mondta István: – Énmiattam nem tetszett kikapni. S akkor meglátta, hogy a könyvespolcán ott a Kortárs, s mondta neki, tessék csak megnézni, még ott volt hátul a fényképe is Istvánnak, ott mutattak be engem. Azt mondja, ja, azt én nem olvastam. – Akkor már értem, hogy miért nem hívott meg engem. Szegény gyereket még ő tolt le. Hát nem állunk ki a központba és doboljuk ki, hogy ő költő. Még most is van, aki megkérdezi, hogy kit gyászolok?

T. G.: – Ő ennek ellenére nagyon szerette Szekszárdot. Mindig azt tapasztaltam, hogy soha nem is akart lélekben elszakadni. Jól éreztem ezt?

Anya: – Jól. Hogy ő milyen boldog volt, amikor tudott magának két hetet szakítani, vagy ha meghívták egy író-olvasó találkozóra. Általában a verseinek, műveinek vázát itt készítette el. Otthon csak még formálta.

T. G.: – Hogyan dolgozott? Mit érzett ebből a családból?

Anya: – Ó, hát mi csak azt éreztük, inkább hallottuk...

Apa: – Az ajtó csukva volt, a zene szólt...

Anya: – A komolyzene szólt, az ajtó rése alatt kijött a pipafüst, néha egy kicsit énekelgetett is mellé. Reggel elrohant a boltba valami itókéért. Akkor én málnát mindig tettem el a fagyasztóba, ő azzal kevert magának málnás vodkát, de máskor bort vagy sört hozott. Később kérdezte: – Anyukám, van már ebéd? Sajnos, nem étkezett rendszeresen...

Apa: – S amikor itt volt, nagyon szeretett sétálni. A barátokat fölkereste, a könyvtárt rendszeresen.

Anya: – A könyvtárosokkal mindig sírunk egy sort, ha megyek... Ha megyek könyvet cserélni, mindig behívják magukhoz. A Judit előveszi a leveleit, amit írogatott neki, hogy most jövök. Vagy az a fránya eső már megint eltolta az ásást...

Apa: – Mindig készült az ásásra. Nagyon szerette a kertet, a virágos kertet...

Anya: – Valóban, csak legyen szép vadvirág, nagy-nagy csokrot szedünk... Így is mindig hét vázával szokott neki virág lenni a sírján. Ma két vázát ugyan hazahoztunk, most csak öttel van. Dehát majd lesz, amikor csak hárommal lesz, mert éppen olyan virágsezon lesz... Dehát sokan szemétdombnak nézik a sírját. Mára is azon dühöngtünk éppen, hogy megkerülték a sírt, s odahúztak egy csomó lehullott falevelet meg göröngyöket, meg mindent. Hát miért ne oda tegyék? Hát ott áll ez az árva kis sírocsonk... Mi sem akarjuk előbb megcsináltatni, mint majd a halálának egyéves évfordulójára, ha nem csináltatja meg a város. Legföljebb szerényebb lesz. Úgy gondoltuk, hogy a Farkas Pali... De egy sima valami nem illik oda az Augusztó síremlék elé. Én egy követ képzeltem el, amin egy angyal dombormű van, mert ő csak az angyalokban hitt. Most is lóg egy angyalka a fejfáján karácsony óta. Az író-

gépén, a legelsőn is, ami itthon van. Otthon, az ő szobájában, meg az írógépén is sorban angyalképek...

T. G.: — Ha jól tudom, ő nem volt vallásos, csak binni szeretett.

*Anyá: — Szeretett volna. Megkereszteltettük őket, de nem kaptak vallásos nevelést. A kórházban minden éjjel volt mellette valaki. Egyik éjjel felült, s mondja a Zsuzsinak: — Zsuzsikám, imádkozzunk! És csak egy imát tudtak, az Én istenem, jó istene-met, mert amikor én tanfolyamon voltam, akkor az édesanyámhoz vittem őket Tolnára, amikor kicsik voltak. Ezt anyukám tanította nekik. Ők ezt csinálták, mert a nagymamát nagyon szerették, ő is ragaszkodott hozzá, hogy minden évben legalább két hétre adjam oda őket... Zsuzsival egymásba karoltak, s így összetették a kezüket, s elimádkozták ezt. Egy másik éjszakán meg mondta: — Húzzuk ki ezt is, meg ezt is. Hadd legyen már vége... De aztán vasárnap még haza akart jönni. Akkor futkároztunk fűhöz-fához, hogy haza jöhessen. Nem engedték haza, azt mondta a főorvos, meghal a szállítás közben, vagy a lépcsőfordulóban, a mentőben. De ő méltón akart meghalni, nem kiszolgáltatva. Tudod, Gábor, az a tudat, hogy haza mehet, még ha meg is hal út közben. Azzal a tudattal elindulni, hogy ő haza megy, már az is jó lett volna. S akkor nem adták ki. Bevitettük a CD-jét, addig nem kérte, mert úgyis fárasztja... Ott szólt a zene, a amikor ő meghalt, akkor járt le a lemez. Még egy-két akkord s vége. Hétfőn este még felhívta a Benyik atya, akivel együtt voltak még egyetemisták, felhívta, hogy beszélgetni akar vele. Előtte való hétfőn István még felhívott, bizakodott, hogy jó a ct-m. Annyira bizakodott, hogy nem merték elmondani neki, mert ő mindig reménykedett, bár már megírta a sírversét. S akkor a Benyik atyának mondtam, hogy a kórházban van. Na, mondta, akkor be-megyek hozzá. Előtte mondtá meg nekem a főorvos, hogy talán az éjfél sem éri meg. Mondom, ha látni akarja, akkor menjen most. — Hát most is lehet? — Éjjel-nappal lehet hozzá menni. S bement. Utána felhívott engem, s azt mondja, felad-tam neki az utolsó kenetet. Az István megérthette, mert imára kulcsolta a kezét. Hú, mondom, te jó isten, s utána többet ki se nyitotta a szemét. Egész kedden hal-doklott, és szerdán háromnegyed tízkor halt meg. Mondom, hogy miért mondtam neki, hogy menjen be? Azóta lelkiismeret-furdalásom van. Hogy szegényben tuda-tosult, hogy itt a vég, hogy ő már haza többet soha nem mehet... Azon a délelőttön a Tünde meg a Zsuzsi megszervezték, hogy a kislányt hazulról elviszik, hogy ne lás-son engem sírni, amikor énvelem közlik majd, hogy meghalt. Megkíméljük leg-alább egy-két napig. A Tünde egyedül akar velük lenni, hogy a kislánynak meg-mondja, meghalt az édesapja. Tamás megtudta, de Ági rettentő apás volt, ők na-gyon-nagyon szerették egymást, róla írta az *Könyörgés lányom életéért* című verset. Egyik barátjukhoz vitték el, nem is hozták meg, amíg mi ott voltunk, de amikor ha-za vitték, már sejtett valamit. S másnap bement az apja szobájába, leírt egy verssza-*

kot, s következő nap még egy versszakot. Írt egy verset az édesapja emlékére. Azt mondja, nagymama, tudod, ki kellett írni magamat...

ÉDESAPÁM EMLÉKÉRE

Élt egyszer egy ember,
neve: Baka István.
De sajnós, már nem
szerepel a listán.

Híres költő volt,
Élt negyvenhét évet.
Kár, hogy ily gonoszul
vette el tőlünk az élet.

1995. IX. 23.

Nagynak és Nagypának szeretettel: Ági.

Baka Ágnes

T. G.: – Egészen döbbenetes számomra ez.

Anya: – Ez egy kicsit helyrebillentette őt. Karácsony óta egyre többször emlegeti, mert többször volt itthon, egy-egy hétre haza jön. Azért mondom, hogy haza, mert az apja is mindig haza jött. Neki is mindig mondom, ha kérdezi, hogy haza jöhetek, hát persze, teneked ez úgy otthonod, mint a szegedi. Te itt itthon vagy. Úgy tanítottam a gyerekeket, hogy az az otthon, s ez az itthon. A Szekszárd az itthon, a Szeged az otthon. Én nem sajátíthatom ki a gyerekeket, akármennyire imádom őket. Mikor Ági született, ide született, az első fürösztestől kezdve sok mindent én csináltam, az édesanyja még kórházban volt. S amikor István már Szegeden volt, az Ágicát mi neveltük, mert Tünde hét hónapig volt a kórházban, s az alatt a hét hónap alatt Ági a mi gyerekünk volt. Mindennap mentünk a kórházhoz, nem akartam, hogy a gyerek elszakadjon az édesanyjától. Mi megfiatalodtunk szinte a gyerektől, annyira élveztük, hogy van egy ilyen picikénk. Később olyan szépen szavalt, mint az édesapja, csak ő izgulós volt...

T. G.: – Egy picit visszatérve, volt-e Istvánnak olyan verse, műve, amelyért itthon kritika érte? Vagy másként tetszett volna jobban?

Anya: – Olyan volt, amitől féltünk, de hogy másként tetszett volna, olyan nem volt. Attól féltünk, hogy esetleg visszaüt majd valami módon, hogy őneki hátránya lesz belőle. Így is éppen elég hátránya volt, azért, mert ő nem tartozott semmilyen párthoz, semmilyen klikkhez. S valóban, ő nagyon magányos volt hosszú ideig Sze-

geden is, mert nem állt be a sorba, nem hagyta magát befolyásolni. Más volt az ízlése, más volt az elképzelése arról, hogy mi az igazság. A becsületről más volt az elképzelése. Mert neki az is becstelenségnek számított, hogy mást gondolok, és mást cselekszem. Volt, akivel ilyesmi miatt majdnem öltre mentek, pedig Istvánkám nem volt verekedős, aztán évekig nem beszéltek egymással, s mégis csodálatos szép nekrológot írt róla...

Apa: – Most találkoztunk vele a Katona József Színházban... Most volt április 26-án a drámafordításának bemutatója.

Anya: – Istenem, azok a szép jambusok, milyen nagyon örült volna, ha láthatja...

T. G.: – *Hadd kérdezzek valamit, ami nem annyira személyes. Csak egy gondolat. Mi a véleményük, Szekszárd, szülővárosa, hogyan, mivel segíthetné azt, hogy méltó emlékezete maradjon?*

Apa: – Ha a síremléket megvalósítanák, amit ígértek... Egy emléktáblát erre a házra. Gondoltam arra, amennyire most az önkormányzat és a megye is elismerték, azért elnevezhetnék például ezt az utcát róla.

Anya: – Na, de egyelőre nincsen tervbe véve...

T. G.: – *Arra is gondoltam, lehet, hogy föl kellene vetni, mi lenne, ha egy Baka István-díjat alapítanánk az Új Dunatájjal?*

Anya: – Az biztos, hogy az megőrizné az emlékét... A régiek úgysem akarták, hogy odakerüljön. Mindent kitaláltak, csak nehogy az István ide kerüljön. Ő egy Tiszatáj-jellegű irodalmi lapot szeretett volna csinálni, olyan színvonalút. És ő talált is volna hozzá embereket. Ő azt szerette volna, hogy amit ő Szegeden csinált, hogy a fiatalokat, akik indulók, valaki kézbe vegye őket, tanítsa őket. Elindítsa őket a pályán. Azt mondja, nem igaz, anyukám, hogy Tolna megyében nincsenek tehetségek. Van egy-kettő olyan, akit én nem mernék megjelentetni, külön verseket írnék én náluk, de ő úgy gondolta, hogy igenis, itt kell, hogy legyenek olyanok. Gondolta, hogy irodalmi kört alakít ki, nem maga köré, de hát ő megszervezi, hogy legyen irodalmi élet Szekszárdon, ne legyen olyan kispolgári, olyan elmaradott. Ne legyen utolsó megyeszékhely, legyen első. Miért ne lehetne? Nagyon sok tehetség van a városban meg a megyében. S ő ezt szerette volna csinálni. És ezt nem hagyták neki. Szinte örültek, hogy elment. Ott meg aztán azért nem örültek, mert ott nem esett hasra. Dlusztus Imre volt az első, aki azt mondta, hogy István Szeged Juhász Gyulája. Utána aztán átvette ezt a mostani polgármester is, aki kezdte őt megbecsülni... Borzasztó gyorsan ment el.

SOLYMÁR IMRE

Baka István diákkora, s „legboldogabb” esztendeje, 1965

A régi Szekszárdot, melyre magam is emlékszem, diákkorunk idején – ma már tudjuk – a Sátán és a Jóisten lakta. A „porban és sárban fetregő, a reménytelenség macskaköveivel kirakott kisvárost” természetesnek éreztük, kamaszos érzelmi vergődésünkkel, bizonytalanságunkkal. Annál tudatosabban: a jövőre-készüléssel.

Levélbarátságom Baka Pistával a nevezetes 1965-ös esztendő kora tavaszán kezdődött. Előző év szeptemberétől Merő Bélával leveleztem, így szereztek tudomást a garaysok a bonyhádi „Keri” költő-író-tudós önképzőkörös önjelöltjeiről. S ami számukra egyenesen „szenzációs” volt, ebben a valójában közgazdasági szakközépiskolában – elfogadható rendszerességgel – „igazi” nyomdában készült, terjedelmes folyóirat jelent meg, a „Bonyhádi Közgazdász”, melynek számaint – saját írásaimmal – Merőnek is, Bakának is megküldtem. Akkor még egyikük sem látott nyomdafestéket. Már az is élményszámba ment, mikor – tanulva, tudva a gépirást – a kéziratban kapott verseket gépiratban juttattam vissza, ilyen lesz, ha majd nyomtatva látod!

Mindnyájan készültünk – valami nagyra, nemesre. Fürkészve kutattuk, mihez van és van-e egyáltalán elég tehetségünk. E barátságokban – aspirációim mellett – kezdettől fogva felvállaltam a precíz írnok ifjonti szerepét, aki a kéziratokat megőrzi, akitől egy elkallódott vers évtizedekkel később is kérhető, mint ahogy ez történt is.

E néhány közreadott diákkori Baka-vers, s az emlékezés – úgymond – „röpke látogatás 1965-be”. – Miért fontos – kérdezhetnők – a Baka-életmű szempontjából éppen ez az esztendő?

Az 1991-ben megjelent „Beavatások” című gyűjteményes kötetében olvasható a borzongató novella: *Margit*. A költő 33 évesen a Sátántól – ki Koleszár Béla (elhunyt) szekszárdi órás testi mivoltában s műhelyében tovább viszi az ipart, hatalma birtokában időmérők mellett ezúttal a végtelen időt is reparálja –, ajánlatot kap: „Felajánlom neked, – így Lucifer –, hogy megpróbáld helyrehozni mindazt, amit felesleges és céltalan életed során elrontottál. Felajánlom a sikert és a boldogságot, ha elég elszántnak bizonyulsz, hogy megszerezd magadnak. S mindenekelőtt felajánlok egy röpke látogatást 1965-be, mert minden későbbi sikertelenséged okát akkori balfogásaidból eredezteted. Térj hát vissza kamaszkorod világába felnőtt férfiként, és próbáld meg leszakítani azokat az örömeket, melyeket gőzös és éretlen sihederfővel nem voltál képes kitépni a sors fukar kezéből.”

Mire Istvánunk zavartan válaszol: „Nem tudom... Valóban szívesen visszamen-

nék, s abba az esztendőbe különösen, mert minden balgaságom ellenére olyan boldog voltam akkor, mint azóta sohasem.” Csakhogy ezúttal el kell, mert „el lehet” csábítania az „angyali lényt”, Margitot, a diáklányt. Visszatérve térben és időben, Sátán segedelmével. A Nagy Áltató „szabad” döntést kínál. Mintha nem tudná, a megváltás szimbolikus életkorában kapott egyetlenegy és utolsó lehetőség „visszamenőlegesen is” igazolja majd a kárhozatot. Nagyvonalúan szól, majd enyhe gúnnyal kérdez, mint akinek hatalma vagyon az embereken: „...teljesen rád bízom, mit művelsz a múltaddal, csak azt szeretném elérni, hogy megtaláld önmagad. Hát nem akkor veszett ki belőled minden merészség és törekvés, melyekkel más irányba fordítottad volna a sorsodat?” Mire a szkeptikus válasz: „Talán nem is voltam többre hivatott.”

Örök kérdése minden számvetést készítő alkotónak.

Ám előttünk a tények, a Baka-levelék, kéziratok. Mégis, senki nem jogosít fel – sem engem, sem mást –, hogy időnek előtte az összes intimitást kibontsam-kibontsuk, megfejtsük, irodalomtörténészként vagy pszichológusként adatoljuk. Hiszen akár úgy volt igaz, akár nem, sokkal mélyebb jelentése van mindennek. A fausti számvetéshez és idő-utazáshoz valóban nem E., hanem „Margit” kellek. Mint ahogy a mutató nélküli órák tanítása szerint „...az egy és oszthatatlan világidőben az örökkévalóság minden pillanata egyszerre és együtt jelen van...”, úgy vannak itt együtt szerelmek, emberi vergődések, sorsok és sors-lehetőségek.

Ha a költő írta, el kell fogadnunk – visszatekintve mindenképpen – 1965 meghatározó jelentőségét. Valójában a fordulópontként megjelölt „pontos” dátum mosolyogatóan kedves, III. osztályos kamasz két „tragikus” napja: február 19-én, pénteken a messziről csodált 16 éves tüneményes diáklánynak zavartan átnyújtja írásbeli vallomását és verseit. Azt hiszi, ilyen könnyű az út, lélektől-lélekig. Másnap, 1965. február 20-án, szombaton pedig Rilke-verset mond és mélyen alápon-tozzák a megyei szavalóversenyen. Az órás képében ügyködő Sátán – a novella szerint – erre a napra fordítja vissza az időt. Ekkor kellett volna a sorsdöntő dolognak megtörténnie: a lány elolvassa a verseket, „megérti”, hogy ők ketten egymásnak teremtetek, s ettől kezdve „szíve a költő felé hajol”.

A születő levélbarátság fokozatosan tárja fel az érzelmi titkokat. Kezdetben szó nem esik a titkos Múzsáról. Csak a versek, a versek. „Parázs” vitákra készülünk, szóban-írásban. Április 5-én írja: „Előkészítésül elküldöm legújabb versemet. Ne ijesszen meg, ha a nyelvezet kissé bonyolult. Jórészt a Cézanne-i világlátás jegyében készült. A hexameter-formát biztosan jól ismered, ha használni nem is haszná-lod. Én kedvelem – *A világ teremtése* is ennek egy felbontott változata, tehát nem szabadvers. „Egy másik levélben: „Esz­tétikai nézeteiddel egy csöppet sem ér-tek egyet. Én, aki Rilkét imádom és egyre többet tanulok tőle (ismered? a legtöbbet mondta az emberi létezésről), furcsának tartom, hogy valaki Lermontovból indul-

jon ki...” A világnak annyi költője van! Mit tehattunk róla, hogy Bonyhád – Olgénéni, az orosz tanár önképzőkör-vezetőjénél – egy hónapig Lermontov volt a mértékadó. Magam viszont Rilke leveleinek kötetére emlékszem, áhítattal cipelték, emlékezetemben – valamiért – Merő Bélához kapcsolom ezt a képet.

Egy rendes költőnek költői programja van, így tanultuk. A kamaszkorban minden komoly. A kérdésem is, a válasza is: „Költői programot kértél, de ha belegondolok, nincs ennél nehezebb.” – kezdte tavaszi szünet előtt írott levelét István. Felőttként olvasva – „ez mind én voltam egykor” – megkapóan kedves, kamaszosan tudatos a magyarázat. Szekszárdon a verselő gimnazista diákok tulajdonképpen „irodalmi kört” alkotnak. Ő az ifjabb, a végzős K. Gábor és Cs. Sándor a „másik két költőtag”. Adva van a kör „közös” ars poeticája, K. legjobb verse, „...talán az első, ami összefoglalta és kibontotta új életérzésünket – az öröm érzését. Felszabadultság, nyíltság és a társadalom dolgaiban való részvállalás – ez lehetne közös programunk.” (A társadalmi ember, hogy pl. a költőtársak egyike osztálytitkár.) Majd így folytatja: „Még egy – az, hogy általában szabad versben írunk, annyit jelent, hogy – jogosan – elavultnak tartunk egyes rímes formákat, amelyekbe már nem gyűrhető bele az új, és több, ami megkülönböztet bennünket az előtünk levőktől.” Milyen kamaszos magabiztosság, tudatosság – szellemi téren! Majd magáról: „A vita eldőlt – magamról. 8 éves korom óta írok. Érettebb, gondolkodóbb lényemet azonban a múlt év májusában írt 2 versben látom megjelenni. (*A világ teremtése. A kéz nem őrzi már.*) Jobban már írok, de jobbat nem – annyira kivételes, elragadott volt ez a hónap.” Magyarázatként a túlcorduló érzelmek rejtett megvallása: „Amiben hiszek, az a szépség – az igazi belülről fakadó – és a szeretet, ami az életöröm forrása és végeredménye.”

Május és június, a lázas alkotás. Befejezi a *Kövek* című ciklust, mely június 4-i levele szerint 15 darabból állt. (Nálam 12 van meg.) Június 21-én pedig: „Amúgy meglehetősen sokat írok, írtam egy verses játékot is *Eroica* címmel, majd idővel ’közlöm’...” (Ami akkor még azt jelentette, hogy letisztázva, dedikálva kéziratban megküldi.)

Jött a IV. osztály. Szeptember 3-i levele már telve pesszimizmussal, s az „értelmező magánnyal”. Hosszan ír, verset alig küld: „Kis lángocskák ezek, de hamuból villognak, nem is tudom, mihez kezdjek most. Kifogytam E.-ből. Örömet már nem szerez, hogy ragaszkodom hozzá, nem bízom bizonyosságában. Azt már tudom, hogy szeretet nélkül nem maradhatok azon a szinten, amit létem számára követelek. Veszélyben az a rész ember(i)ség, amit hordozott, és vajon hordozta-e? Nevetséges, de – éppen most belegondolok – azt kell mondanom, igen. Elveszett, de számomra veszett el... akkor hát mégis megvan?... Másban, más szeretetében kell a lényegyet keresnem, mert egyedül nem őrizhetem meg... Elértem, hogy naivnak és idealistának (!) tartsanak, de nem bánom. Így kell lennie. Egy másik pólus

szeretnék lenni azok életében, akik bizonytalanok, igaz, ezerszer gyakorlatiasabbak nálam. – Úgy látszik vállalnom kell, hogy egyáltalán ne legyek gyakorlatias, mint ahogy azt is vállaltam, hogy szeretetem mindig tévedésbe fullad.”

Október elején letisztázott versoron javít, mely ezek után így hangzik: „ködös völgyet súrol szüntelen.” A rész értelme – írja – „...a magasabb szférákban éldegélő minduntalan köznapisággal találkozik, s ezért eleve bizalmatlan a valósággal szemben, nem tudni mily szférákból származik az a – másik”. November 4-én pedig két verset küld – ezek egyike a „Töredékek”. „Ezek az új verseim még mindig E.-ről szólnak. Néha újból és újból megszeretem, pedig tudom, most teljesen lehetetlen lenne megközelíteni. Amúgy szkeptikus vagyok.”

Átélté élete első, kamaszos nagy tragédiáját: nem kellett a Lánynak.

*„Még mindig tépelődöm s szavakat rakok
magam elé, mint kenyérből készített
sakkfigurákat,
hogy hát miféle szeretet, ha szeretet,
amit hordozok és miféle bánat?”*

*Nem én alázkodtam meg, te aláztál
minden tekintetteddel s még elhallgatott
szavaiddal is,
s ne gondold azt, hogy elfelejtem, megőrzöm
és a kapott
sebet vissza is adnám, ha lehetne,
de nem bántalak s olyan jó ez nekem:
valamit én is megbocsájthatok.”*

– írja 1965. november 4-én. 1965 őszén-telén egyre kevesebb ideje marad a vers- és levélíráshoz. Latint tanul, orosz különórákra jár. Érettségire készül s a szegedi felvételi-re. Ám a következő években új és új élet-helyzetekben, értelmezésekben próbálja majd feldolgozni „tévedésbe fulladt” szeretetét-szerelmét. S húsz-huszonöt év után újra. Tudatosan kezelt írói élményanyag ekkor, vagy feldolgozatlan trauma is? Ki tudja. A lezárt életmű birtokában indokolt tehát, hogy – diákkora költői fejlődése egy érettebb szakaszából – napvilágot lásson néhány verse, mint zsenigék, diákversek. Nyomtatásban az első ugyancsak 1965-tel datáltan jelent meg, a bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola diáklapja XI. évfolyam, 3-4. száma 36-37. oldalán, a maga ajánlotta álnéven („-érkező-”, hogy úgymond még sejtelmesebb legyen). Dr. Kende Ferenc iskolaigazgató, főszerkesztő volt aki úgy találta: a vers jó.

Baka István korán indult, s hamar elment. „Mi marad itt utánam?” – kérdezte a „nevezetes” évben szeptember 19-én, 17 esztendősen:

*„a fűben a testem / a párnán arcom lenyomata / s egy tiszta tekintet
azért indultam el ilyen korán
hogy mindenhol megőrizzenek / valamit belőlem”*

BAKA ISTVÁN DIÁKKORI VERSEIBŐL

A világ teremtése

Barátomnak

*Tudta ha őrzi tovább szétrobban nem nem elég volt
szörnyű a kín vajudott az Isten íme betelt
fájdalom és öröm élet-csira tovább nem
nyughatik Ó hát fájni teremtek
nem haljak s e világ vak létbe repüljön
így legyen ám akkor süket árján gyatra utódom uralkodik
s több isten több mécs-suta díszlik
szétozol a Szellem s tán morzsa-gyalázat
s tán fülem és orrom más fül-lényt orr-szörnyeteget
készít s tisztelve azok egyedüli nagy istent
tengődnek s az imádja magát nem
gyenge vagyok már fájni örülni nem tudok
önnön erőm széttép nem gyártok árnyalakot
semmiből íme magam hát néktek adom
légy te zsiráf kígyó elefánt és ember
kit tán kedvelnék is az arcomat őrzi
énmagam elvonulok maradék létem sugarába
érteni őt idegen már mégis enyém
Két részem van a terhét elviselő Egység
és ami szerteoszolt tudatán kívül tudatot nemesít*

Szekszárd, 1964. május

Kövek, IV.

*Tükrei közt: mert tükre a föld, meg a fal, meg a város
járkált még a leány, s már súlyosodó szomorúság
– értetlen – megövezte, pedig még látta magát
ott lépdelni, kacagni iramló környezetében,
s szinte megállt egy-egy fa előtt: „Most tán nem is értem,
miért? hiszen oly fényes volt és bennem gyökerezni
látszott – és most? most is elfogadom, de üres már...
Olyan kellene tán, aki több ennél, s kevesebb is,
s szüntelen építi azt, amit én már készre találtam,
gyötrődéseim enyhül tán, ha szemébe sugározom
teljesnek nyert életemet, mert nélküle súlyos
gondot hord az is: a hajlékony elfogadását,
mely mindenre kinyílt, de magamról bontja figyelmem,
rám pillant ki; megismer, s én, nem tudva magamról,
benne tudattá forrok, mert ő; tépve magát;
mind befelé zárt s nyílt dolgokban érteni képes.”
Így szólott a leány s rám gondolt, tudva csodáló
értésem, s messzünnen bennem tudni magát a
vágy derüjével felkacagott.*

Szekszárd, 1965. április 9.

A gyermek

(elmondja egy katona)

Részlet az "Eroica" című játékból

A harctéren is

*jártak fiúk, ha szünetelt a harc,
virágot szedni lányok jöttek és
csajkánkkal a patakhoz elszaladtak,
hogy vizet hozzanak. Egészen addig
eljátszadoztak, futkostak köröttünk,
és énekeltek, amíg egy napon*

*(pedig fegyverszünet volt, pontosan
emlékszem még rá) fáradt röptivel
sasként csapott le egy repeszdarab,
s egy kisiú: „jaj”, ennyit suttogott,
véres belekkel ontotta magából
az ártatlan test attributumát:
húscsapatokat, vért, az életet.*

Pedig fegyverszünet volt. Elszaladtak.

*És izzadt arcunk torz fintorba fúlt
aztán, ha délben felmarta a por
az arcot és cserepes ajkainkkal
hiába vártuk: vizet hozzanak,
és sisakunkat virággal díszítsék.*

*Még két hét múlva is találtam egy
szál margarétát, géppuska csövéből
hullott ki az első lövés után.*

*S elgondoltam – fiam lesz, így akartam
helyrehozni a véletlen lövést,
hiszen tudom, hogy nem rosszakaratból
lőtt az a másik, mert fegyverszünet
volt akkor, és mindenhol gyermekek
szaladtak a lövészárkok között*

Szekszárd, 1965. nyár eleje

Hét csillagkép

(Baka István első nyomtatásban megjelent verse)

1.

Hát érted, Kedves, ezt az évszakot?
Nagyon hideg van, vagy csak mi fázunk?
hát ez a nyárvég? emlékszel, ilyen
korán még nem vonták be a zászlót.
Minden rendszertelen, vagy mindenben a rend
munkálja tán ellentmondásait?
Vagy csak mi látjuk így, és szívünkben a csend,
az ilyen felleges? Nem tudom, s te sem...

2.

A legbiztosabb most a töredék.
A végtelen csak a befejezetlen
dolgok sajátja. Hallgassunk! hiszen
szavak nélkül bolygok szívedben.

Ó, mindent tudva élni! érted ezt?
Oly jól tudott vagy bennem, mint a fény,
s én, mint az ösztönök,
kúszált és ismeretlen...

3.

Ha kincseid érces szigorából
felszökne már a fájdalom,
s ami kincseimtől mindig visszarándul,
zokogva sikoltaná – tudom! –

Ó, bírd szeretni úgy, ahogy szeretlek,
bárkit! – miért igaz e félelem?
Most, aki a magaslaton él,
ködös völgyet sírol szüntelen?

*Azt hiszed, a léted csak te vagy,
senki sincs, aki megsokszorozza?
Ami önmagadnak megmarad,
megkeseredik magába rogyva.*

4.

*Mert ismerlek, fekélyel verten is
szeretned kell, s ha véresen
szó és fog együtt buggyan ajkamon,
s ha nem is jön hozzám már senki sem,
s ha én dobnálak el, mert megtagadni
a megismerttet nem tudom.
Az ösztönnél is mélyebb kötelék
kötöz hozzád: az Értelem.*

5.

*Ó, olyan ártatlan vagyok,
mint kisgyerek, ha sír;
tőlem félsz?*

*Magamat is megbüntetem.
Ha akarod, hát nem eszem három napig,
vagy folyót ússzak át?*

*Nem is tudom, mit tegyek, hogy meghallgass,
hogy téged végre visszaadjalak
magadnak,
talán sejtelmesebb s áttetszőbb színekben,
de olyanak, amilyen
legmélységesebb zugaiban is,
hát nem hiszed, hogy tudlak, úgy
tudlak, ahogy a verselők a délutánt,
s a legtisztább tekinteteket?
s ki vagyok én? a töltőtollam,
a könyveim, vagy az illatok,
amik éjeimbe zsúfolódnak?
ó, nem, te vagyok én, s te megtagadnád
részemet önmagamból? – –*

6.

*Magányos vagy? légy hát az velem!
ha nem szeretsz, gyűlöljünk mind a ketten!
mert nem lehetsz már többé nélkülem
az, aki vagy.*

*Én megcsalnálak minden pillanatban,
de a semmiben nincsen újramezdés,
s nem te, de te és én vagyunk a minden.*

7.

*Hát érted, Kedves, ezt az évszakot?
Ó, jól tudom, hogy sok mindent nem értesz,
az éjszakánál némábban forog,
és otthontalanul tolul a véred,
várj még! Én nem a vér vagyok!*

Szekszárd, 1965, augusztus 27.

Szeretlek s már az sem segít

*Olyan vagy, mint a kút, miből
nem isznak már vadak,
folyó, hol éhenhaltak és
fordítva úsznak a halak.*

*Olyan vagy, mint a kútvödör,
mely szárazon zörög,
mint a kenyér, amibe egy
egér beköltözött.*

*Olyan vagy, mint a gyilkosok;
puskájuk, kötélük,
mint aki más csoportba van
s én nem vagyok velük.*

*Olyan vagy éppen, mint akit
gyűlölni tud fajom,
szeretlek s már az sem segít,
hiába folytatom.*

Szekszárd, 1965. november 3.

OLASZ SÁNDOR AZ IFJÚ BAKA

Talán mindjárt az elején érdemes kijelentennem: monográfiát nem írok, az itt olvasható sorok nem egy készülő könyvből valók. Önvallomáshoz, s különösen a „hozzácsimpaszkodásos” emlékezéshez nincs kedvem és érzésem. Baka Pista egy évvel előttem végzett a szegedi bölcsészkaron. Ismeretségünk és barátságunk azonban néhány évvel később kezdődött. Az egyetemről csupán villanásnyi képek élnek bennem. Az emlékezet sárguló fotóinak egyikén Tünde és Pista látható. A másikon az új baloldaliság felé tájékozódó fiatalember torzonborz barátjával, Rittersporn Gáborral, aki – ha jól tudom – jelenleg Párizsban él. A hatvanas és hetvenes évek fordulójára eső szegedi diákéletet olyan szépirodalmi művek örökítik meg, mint Ambrus Lajos *Eldorádója* vagy Temesi Ferenc szótárregénye, a *Por*. Ezekből is kitűnik, az éberség oly mértékű volt a szegedi egyetemen, hogy még a csoporttársaink között is akadtak „téglák”. Közismert, hogy Pista már hallgató korában ellenzéki-nek számító orosz írókkal tartott kapcsolatot, zárkózottsága így alkatából és indokolt óvatosságából is következett.

Két évi szekszárdi tanárkodás után, 1974-ben István örömmel fogadta el a szegedi állásajánlatot. A Kincskereső akkori főszerkesztője, a tanárképző főiskola teljhatalmú ura belső munkatársnak hívta. Ettől kezdve Pista szinte naponta megfordult a Tiszatáj szerkesztőségében. A lappal már 1969-től kapcsolata volt, akkor jelentek meg első versei a sok vihart megélt szegedi folyóiratban. Amikor Pista visszatér Szegedre, még Ilia Mihály a főszerkesztő, de már nem sokáig. Ilia ’74 decemberében lemond, s a maradó szerkesztőségi tagokra (1973-tól voltam a lap munkatársa) vár a feladat: bebizonyítani, hogy a Tiszatáj nem változik, sőt, hangsúlyosan az Ilia kialakította profilt kívánja megőrizni. Pistára ebben a munkában is mint kitűnő partnerra számíthatunk.

A hetvenes évek közepén a Kincskereső a nagyszínházzal szemben, a Bartók Művelődési Házban székel. Pista innen járt át ebédért – ütött-kopott ételhordót lóbálva – a Sajtóházba. Elhaladt Dankó Pista szobra, majd a régi Hungária mellett, s mire a Sajtóház második emeletére jutott, az alumínium edények falakhoz, korlátokhoz és ajtófélfákhoz csapódtak. Igen, a mindennapi életben olyan csetlő-botló ember volt ő, mint ama Baudelaire által megírt albatrosz. Akár egy Dosztojevskij-regényből is kiléphetett volna. Mintha nem is a környezetéhez kötődő és valóságos viszonyok által motiváltan cselekvő alak mozogna. Olykor úgy tűnt, a valósághoz csak mint az eszméjével, gondolataival váló kísérletezés tárgyához volt mély köze.

Társaságban – akkor még – nehezen oldódott föl, ha beszélt, szenvedélyesen, túlfűtött szuggesztivitással szólt, föloldhatatlan, végzetes magába zártságot sejtetve. Persze elégedetlenek és feszültek voltunk mindnyájan, de ki-ki a maga alkata szerint próbálta föloldani a kellemetlen helyzeteket. Annus Jóska az akkor még oly gyakori nótázásokkal is üzeni tudott a „vármegyének”. S jött Tóth Béla a maga népi kollégista, szegénylegényes hetyeségével, s Grezsa Feri, nagyívű tudományos terveket dédelgetve és a főigazgató-helyettesi hivatal adminisztrációjával megnyomorítva. A diktatúra harmonikázó prése alatt az egymásra figyelés, szolidaritás mai napig emlékezetes és melengető példáit tapasztalhattam. Az a szellemi ellenállás, ami a magyar értelmiség egy részét akkor jellemezte, valami különös jelentőséget adott az irodalomnak. Ha a sok-sok Tiszatáj-est valamelyikén Pista fölolvasta *Vörösmarty* című versének második részét, mindenki tudta miről van szó. A vers egyébként a Tiszatáj 1975. áprilisi számában még *Fegyverletétel* címmel jelent meg, „Vörösmarty emlékének” ajánlva. A dolog pikantériája, hogy éppen a „felszabadulás” harmincadik évfordulóján. Igaz, ugyanennek a számnak az élén meglehetősen primitív rajzzal és egy didaktikus köszöntő szöveggel próbáltuk kielégíteni a különféle rendű-rangú elvtársak igényeit – eredménytelenül.

*Azt hittük, sorsunk szálait
jövendővé szövi e kor.
Megszóttek szőnyeggé, mire
a hódító tipor.*

*Harcolni? Itt, ahol a domb
s a rétek kendőjén a dér
a győzteseknek felkínált
só és kenyér?*

*Gyászunk sötétlik, mint a vérben
megalvadt rög feketesége.
Szétporladunk vagy eljutunk a
zsarnok szívébe?*

*Mint sziklák közt a tűz, lapuljon
fogaink mögé a nyelvünk!
Égessen, mit kimondani
nem lehet, legalább mibennünk!*

A kultúra ellenőrei is jól tudták, mire gondolhat itt költő és olvasó. A szokásos lapértékelések, szerkesztői értekezletek valamelyikén meg is jegyezte Tóth Dezső: „Barátaim, régen elmúlt az az idő, amikor egy verscím alá, a figyelem eltereléseként, oda lehet írni: »A magyar nép zivataros századaiból«”.

Később, a nyolcvanas, kilencvenes években Pista szinte megváltozott, féktelen jókedve miatt akár félnapokat is át lehetett vele nevetgélgni. A hetvenes évekből inkább a dühöngéseire emlékezem. Senki nem gyűlölte jobban a funkcionáriusokat, s a hozzájuk dörgölöző karrieristákat. Ezekkel a típusokkal azután a prózai műveiben is találkozunk. A *Vasárnap délután*ban doktor Hunfalvy és doktor Magyary a kemencei (gemenci) vadászházban pihenik ki a csodaszarvasra való vadászat fáradalmait. A *kisfiú és a vámpírok*ban Berkes Jenő pandúrkapitány markos legényének neve két korabeli pártemberre utal. Baka Pista azonban már a hetvenes években sem kizárólag a „puha diktatúrával” és képviselőivel ütközött. Az emberi létezéssel gyűlt meg a baja. Az igazi (ha nem is egyedüli) valóság számára egyre inkább a konkrét téren és időn kívül mutatkozott meg. Ezt a létfilozófiai érdeklődést már a korai, Istennel perlekedő versek tanúsítják. Monográfusok feladata lesz kimutatni, hogy a hangnemi egységre törekvő, homogén versszemléletet hogyan váltja föl egy összetettebb, dialogizáló gyakorlat. Ez az a pont, ahol Baka a magyar lírai tradíció öröklött beszédmódjából kilép. Korától, a század- és ezredvég kelet-közép-európai történelmétől ő sem szigetelhetette el magát, utolsó verseinek egyike, az *Üzenet Új-Huligániából* is ezt bizonyítja. De Baka Istvánra is érvényesek Kosztolányi Esti Kornéljának szavai: „olyan író akarok lenni, aki a lét kapuin dörömböl”. Csírájában már a hetvenes évek Baka-verseiben ott van az a fajta líra, amely a létezés eseményeire reagál.

Am egyelőre a hetvenes években vagyunk, amikor még csak formálódik költészet, formálódik, de már ekkor jelentős értékeket mutat. Am mindezt kevesen akarják tudomásul venni. Antológiákban szerepel ugyan (*Add tovább, Tengerlátó*), második kötetére azonban hat évet kell várnia. Pista minden kritikai visszhangot számon tart. Sikerre vágyik, s az bizony sokáig várat magára. A rosszindulatú, értetlenkedő kritikusokat egy életre megjegyzi, nem bocsát meg nekik.

Csupán tényként, s nem különösebb érdemként jegyzem meg, hogy verseiről az első kritikai dolgozatot én írtam. (Addig csak rövid bemutatások, ajánló szövegek jelentek meg róla.) Az „arcképvázlatot” a Tiszatáj közölte 1975. augusztusában, az első Baka-kötet, a *Magdolna-zápor* csak októberben jelent meg. A pártközpont illetékese azonnal szükségesnek érezte, hogy a főszerkesztővel beszéljen. Miért tüllozzuk el a pályakezdő, még kötetrel sem rendelkező költő jelentőségét? Az ügy persze hamar lekerült a napirendről, minden bizonnyal más, veszedelmesebb „hibákra” kellett figyelni.

Ha két évtizeddel ezelőtti szövegeinket újraolvassuk, legszívesebben minden

mondatba belejavítanánk. Ám ma is érvényesnek érzem, amit a korai versek gondolatiságáról, a „sötét szín” dominanciájáról, a költői (maga)tartásról, a míveség, eufónia és stilizáltság poétikai eszközeiről írtam. Pista örömmel olvasta írásomat, két megállapításával azonban nem értett egyet. Az egyik a *Szakadj, Magdolna-zápor* értelmezése volt. S valóban, verseinek három tematikus csoportjából csak kettőre, a szerelmes versekre és a magyar történelmi tárgyúakra figyeltem. A bibliai motívumok gazdag rendszere elsikkadt ily módon. Az új hangon megszólaló ifjú költő szuverenitására jellemző a másik kifogás, a tanulmányomban emlegetett Nagy László-hatás megkérdőjelezése. Pista nemcsak Nagy Lászlótól, hanem a nála néhány évvel idősebb és deklaráltan Nagy László nyomdokain haladó Kilencectől is elhatárolta magát. Évtizedekkel később, egy Tiszatáj-interjúban is megjegyezte: „csodálkoztam mindig, hogy egyes kritikusok az általam egyébként igen tisztelt Nagy László tanítványai közé sorolnak, holott a Nagy László-iskola módszere egészen más”. (Tiszatáj, 1986/4.) Műve megítélésében és megítéltetésében ugyanolyan szigor jellemezte, mint alkotói módszerét. (Árulkodó apróság, hogy soha egyetlen verskéziratán nem volt javítás, könyörtelenül újrírta az egészet, ha géphibát talált benne. Szerénységet is sokan tanulhatnának tőle. Ha verset adott, mindig hozzátette: „Majd meglátjátok. Ha nem jó, adjátok vissza.”) A Forrás májusi számát olvasgatom, s egy Határ Győzőnek írt levélben a következő mondatra bukkanok: „legkedvesebb íróim-költőim közé tartozik évek óta (ti. H.Gy.), tehát nem hideg csodálattal olvasom, mint annak idején Illyést, Nagy Lászlót...” S Pistának – saját műve „skatulyázását” illetően – tökéletesen igaza volt. Nagy László is, Baka is metaforikus, mindketten a szó-poétika követői, akik a megnevezéshez keresnek jól hangzó, jelentésgazdag szavakat. Képalkotási módjuk, folklórhoz való viszonyuk azonban teljesen eltérő, s a szövegközöttség válfajai a magyar és európai kultúra más és más rétegeit mozgósítják.

1992. június: szokásos László-napi kuratóriumi-szerkesztőségi ülés a Tiszatájban. Soha ilyen fölszabadultnak és jókedvűnek nem láttam Pistát.

1993. április: a Dugonics téren találkozunk, orvostól jön éppen, valami polipja van, műtetre lesz szükség. Innen már naponta farkaszemet néz a halállal.

A betegség éveiről nem akartam írni. Inkább az ifjú Baka Pistára emlékeztem – igaznak érezve, amit Babits az ifjú Vörösmartyról gondolt annak idején: „Ez a tanulmány tulajdonképpen csak bevezetése a következőnek: mely a *férfi Vörösmartyról* fog szólni. Az író nagyon kéri az olvasót, kövesse őt keresztül türelmesen e bevezetésnek unalmasabb s talán haszontalannak látszó fejtegetéseiben is, hogy azután megérthesse azokat a lázokat és felettébb érdekes kataklizmákat, amelyek a férfi Vörösmarty csodálatosan temérdek és tarka képzeiteit, mint a kaleidoszkóp színes üvegszemeit, a legkétségbeesettebb és tarkább táncokra rázták.”

ZALÁN TIBOR

BAKA ISTVÁN, KORTÁRSUNK

volt.

Jó lenne novellásítani ezt a helyzetet. Elegánsabb is lenne, azon felül megteremtené a távolságtartás lehetőségét. A közlőről jól látható gödrök, felületek, kitüremkedések, pattanások, szeplők eltűnnének az ábrázolt arcra, a távolság jótékony retusálásában elkerülhetőek az utóbb kezelhetetlen pillanatok, eltompulnak a bántások, a haragok, a személyeskedő indulatok. De nem lehet, mert nem lehet. Nem engedi az a közelség, amellyel egymást szerettük és martuk azzal az emberrel, akit most már múlt idejű igékkel tudunk csak megszólítani. Ilia hívta fel a figyelmemet arra, hogy létezik egy Baka István nevű ember az irodalomban. Hogy nagyon jó költő, akitől lehet tanulni. Aki Szegedre tart, és hamarosan megérkezik. Hogy legyünk majd barátok, mert alig pár év van csak közöttünk, és hogy fogjunk össze a *faszívű várossal* szemben. Később kiderült, mennyire igaza volt, őt is kicsinálták, bennünket is félig-meddig. Nekem akkor jelentek meg az első verseim a Tiszatájban, neki akkor készülődött a nyomdák felől a Magdolna-zápor kötete. Éppen egy nagy fázissal tartott előttem. Elöttünk, mert Géczy is ott volt, aki feltehetően jobban és hamarabb a szívébe ette magát (szerette a virágokat, én akkor azt sem tudtam, mi az a virág), mert ő lett Tamás gyermekük keresztapja is.

Megjelenése inkább csalódás volt, mint öröm. A versei alapján robusztus, nagydarab és hangos férfiút vártam. Alacsony, szakállas, szemüveges, pocakosodó férfiú állt előttem. S bár megdicsérte a Tiszatájban megjelent két versemet, láthatóan nem volt elragadtatva tőlük, egyáltalán, kedvetlennek és zárkózottnak éreztem. Megsejtettem valami lekezelőt benne, de rosszul éreztem, mindössze ő is zavarban volt, nem készült fel rá, hogy lelkes és mindenre képes fiatal költők várják Szegeden. (Meg is csináltuk, Vele, hamarosan a *Gazdátlan Hajók*-antológiát, melyért ma sem kell szégyenkeznünk talán.) De nagy hibájának találtam azt is, hogy nem ivott, s ez akkor szinte áthidalhatatlan problémát okozott nekem, mert én meg éppen akkor ittam, s nagyon. A barátság csikorogva indult, annál is inkább, mert Baka

gyanakodó volt.

Az első beszélgetésen leszögezte, hogy mi – mi ketten G.J.-vel és ő – nem vagyunk nemzedéktársak. Sőt, a pestiek sem nemzedéktársai, gondolt itt Nagy Gázsira és Pintér Lajosra. Szereti és tiszteli őket, szeret és tisztel bennünket is, de nem. Legfeljebb – az akkor még író – Pass Lajos, és még néhányan, akik viszont már akkor ab-

bahagyni látszottak az irodalmat, s nem ismertük őket. És nekilátott a költészetünk átszervezéséhez Mivel hárman jártunk össze, néha kocsmába is persze (ahol egy korsó nehezen belebeszél sörből is komikusan spicces tudott lenni), de leginkább valami istenhátamögötti albérletben nyeltük a teáit, elfogadtuk magunk között szellemi vezérnek és tekintélynek: a metaforára alapuló költészetet hirdette meg vezérelvül nekünk is. Akkortájt a Nagy László-iskola volt a legerősebb, mi sem tudtuk kihúzni magunkat a hatása alól. Viszont roppant izgalmasnak éreztem Baka történelmi paraboláit, hallatlanul bátor és művészileg jól és hatásosan kódolt üzeneteit, irodalmi illúziókra épülő, mégsem a porsztmodern felé elmutató technikáit, s hamarosan azon vettem észre magamat, hogy teljesen a hatása alá kerültem. Ezt ő kellő meglepéssel és nyugalommal fogadta, sőt, természetesnek tartotta, ahogyan nem tartotta viszont természetesnek, hogy a Nagy László-i utat követem. Elég erős tehetség vagy ahhoz, hogy ne állj be semmilyen üstökös csóvába, mondogatta, teljesen önállóan kell lenned, de ez utóbbit természetesen ő sem viselte el később, választásaimat majd árulásnak tekintette, s elérkezett az a pillanat is, amikor nem irodalmi ellenfélként, de ellenségként kezelt. De erről később. Ittuk a teákat, szidtuk a rendszert, ahogy illett, figyelmünket elsősorban a szegedi kiskirályokra szentelve. A családja, felesége és kislánya, emlékezetem szerint, Szekszárdon élt ekkor, el akarta őket hozni onnan, lakásra volt szüksége, s úgy érezte, jár neki is a lakás. Másoknak van, rosszabb költők, mint ő, csak mozgékonyabbak nála, nyilván őt nem szeretik – amiben persze nem kevés igazság volt –, nyilván a verseit gyűlölik – amiben persze szintén volt igazság, én még emlékszem a páncélszekrényben őrzött Tiszatáj-számra, benne az inkriminált Baka-verssel –, nem csoda hát, hogy Bakának

üldözési mániája alakult ki.

Ez persze bonyolultabb és komolyabb dolog annál, amit általában értünk rajta. Kiváltó oka részben az, hogy erős érték- és igazságérzete mindig elégedetlenné tette, élete legnagyobb részében mellőzöttnek, alulértékeltnek és el nem ismertnek érezte magát. A politika toleranciájának a peremén táncolt állandóan, ezt rettenetesen élvezte, ugyanakkor meg is sértődött, ha a másik fél ellene fellépett. Nem talált igazi kielégülést sem az irodalomban, sem a mindennapi élet rákényszerített korlátai és csapdái között. Szinte már a megérkezése pillanatától arról beszélt, hogy el akar menni Szegedről, minden évben készült, de haláláig nem tudott elszakadni attól a várostól, amelyet valójában imádott, de amelynek a vezetőivel soha nem tudott zöldágra vergődni. Néha úgy éreztem, olyan, mint az a hal, amelyik a hálóban vergődni kezd, s mennél jobban vergődik, annál inkább belegabalyodik a szálakba, szabadulása annál inkább lehetetlenné válik. Feszengett, küszködött, létformájává vált az elégedetlenség – és konokul maradt. Amikor hozzájutott a Tisza-parti laká-

sához, meglepetésemre nem mutatott túl nagy megkönnyebbülést, holott már saját dolgozószobája is volt, úgy negyvenen túl, az első. Sok a szűnyog, mondta, s én éreztem, hogy meg van győződve arról, hogy a szűnyogokat rá a kommunisták küldik, később az új városi kisvezérek. Hogy direkt olyan helyre tették, ahol gyötrődnie kell. Igaz, ekkortájt került bele a gödörbe, ekkor vált válságossá helyzete az irodalomban, ekkor indult meg önbizalma alatt a föld, legyőzött szorongásai visszatértek, görcsei fölerősödtek, ekkoriban Baka Pista

sértődött és igazságtalan volt.

Bár ő nem tudott elszakadni a várostól, bennünket G.J.-vel állandóan távozásra biztatott. Benne lehetett ebben az is, hogy a fejére nőttünk. Egy kemény veszekedés alkalmával azt vágta hozzám, hogy én akarok Szegeden a költőkirály lenni. Nem volt szándékomban, de akkor éppen futni kezdett a szekér alattam, nyitottabb voltam nála a világ felé, jártam a kocsmákat és mindent megvetettem, ami olyan *társadalmias* volt, szép nők szerettek mutatkozni a társaságomban, érdekelttem tehát a közönséget – az akkori időszaknak, az akkori fiataloknak, egyetemistáknak és főiskolásoknak épp olyan figurára volt szüksége, mint amilyen én voltam. Ami persze csak részben esztétikai kérdés. Nem, nem akarok költőkirály lenni Szegeden, baszd meg! vágta rá mérgesen. Mint a gyerek, aki sejti, hogy valami nincs rendben akörül, amit mondanak neki, mégis elhiszi, mert úgy könnyebb, s el lehet kerülni egy verekedést, felsóhajtott, kibontotta az üveg bort, amit vittem neki, és elvigyorodva azt mondta, jó, akkor ígyünk *baszd meg*, ne veszekedjünk. Pedig nem akart ő sem vezér, sem költőkirály lenni, hisz még bennünket, közeli barátait sem volt képes elvállalni és elviselni hosszú távon. Szeretetet akart, elismerést és népszerűséget, s ezeket a legverbálisabb formájukban óhajtotta meg. S amikor elmentünk, mert el kellett jönnünk Szegedről, árulónak érzett bennünket, különösen engem, aki cserben hagyta őt, aki azért ment el Pestre, hogy könnyebben szerezzen magának és műveinek népszerűséget. Az sem érdekelte igazán, hogy munka nélkül csellengtem évekig a pesti utcákon, ismeretlenül és szeretetlenül, s egy öreg mosókonyhában húztam meg magamat a szerelmemmel, későbbi feleségemmel. Az elválás tehát épp nem a várt feloldódást, konfliktusaink megoldását hozta. Ebben az időszakban Baka

féltékeny volt.

Éveken át jelzésszerűek voltak a találkozásaink. A Kincskeresőben találkoztunk általában, én éppen az avantgarde-korszakomat éltem, ő pedig éppen azt utálta. Nekem épp sikereim voltak, őt éppen elkerülte a siker. Találkozásainkkor érezhetően mindketten zavarban voltunk, ő túljátszotta a szegedi meggyötört és mellőzött poétát, én túljátszottam az irodalmi fenegyereket, azt gondolom, így utólag vissza-

nézve, néha csak egy-egy gesztus választott el egymástól bennünket, és elsősorban attól, hogy megölelje valamelyikünk a másikat, és bevallja, hogy nagyon árva, hogy nagyon hiányzanak az együtt eltöltött órák, a teák, a közösen megbámult lányok okozta cinkos borzongások. Büszkeség volt-e, vagy gyávaság, ma már tisztázhatatlan. De elmaradtak ezek az egyetlen gesztusok, s elválásainkban a szomorúságon kívül mindig volt valami nyugtalanító, valami zavaros, valami megoldatlan, valami tisztázatlan, valami, ami a veszteségérzetre hasonlít leginkább. Úgy nézett ki, végképp el fogjuk veszíteni egymást. A fiatalok elfordultak tőle, magányosan ballagott a szegedi utcákon. Nem rád haragszom, mondogatta, henem a követőidre, akik tönkreteszik a nyelvet, mert veled szemben, nem ismerik azt, ők roncsolnak, nem kísérleteznek, egyszerűen fogalmuk sincs, hogyan lehet leírni egy normális verssort, plagizálnak téged, te meg hagyod, mert tetszik ez a szerep, mondogatta indulatosan. Pedig rám haragudott. S nekem igazán fel sem tűnt, hogy a sör mellé már elmaradhatatlanul odakerült asztalunkra a vodka is. Amikor megkaptam a Graves-díjat, gratulált, de hozzátette, *ezek* szeretnek téged, engem meg utálnak, szerencséd van. Később megkapta ő is, akkor meg csak annyit mondott, neki kellett volna *előbb* megkapnia. Amikor József Attila-díjas lettem, csak hümmögött. Amikor később megkapta ő is, s gratuláltam hozzá, csak annyit mondott megint, neki kellett volna *előbb* kapnia. S ebben valószínűleg igaza volt, de az ember nem döntheti el, mikor kap díjat, s milyen díjat kell, lehet kapnia. Amikor, valamikor a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején visszavonultam az irodalmi nyüzsgésből, és sorban és látványosan fordultak el tőlem a körülöttem lévők, tagadtak meg a követőim és felfedezettjeim, Baka Pista

együttérző volt.

Az kellett legyen, hiszen érezte, ugyanazt élem át, amit ő annak idején. Jönnek a fiatalok, pártfogásodba veszed őket, megteszel mindent, hogy sikerüljön betörniük az irodalomba, s arra biztatod őket, hogy válasszanak maguknak önálló utat, hiszen te nem akarsz, vagy nem vagy képes sokáig a mentoruk lenni. És ők választanak, s hirtelen azt veszik észre, hogy éppen te vagy az elénk tornyosuló akadály, te, aki addig követendő példa voltál számukra. És az új útra, az új irodalmi terepekre már nem hívnak, nem visznek magukkal, új szövetségesekre találnak, akikkel akár ellened is megharcolnak. Beigazolódik a közmondás: az adós mindig a hitelezője halálát kívánja. Ráadásul Bakának ebben az időben lódult meg a szekere. Vanak, akik hajlamosak ebbe belemagyarázni, hogy a halálosan beteg emberrel való szolidaritás az oka a váratlan felívelésnek. Ez így, gondolom, nem igaz. A felívelésnek az az oka, hogy az évtizedes avantgarde és posztmodern divat és mozgás után a költészet ismét a klasszicizáltabb szövegkezelést preferálja. Ráadásul a halál közeledése, majd közelsége áthangolta a Baka-költészetet, s valami olyan sötét lobogásba

vonta, amely csak az egészen nagy költészetek sajátja. Ő maga sem értette igazán a hirtelen-nagy változást, s becsületére legyen mondva, most sem szerette azokat, akiket addig nem szeretett, hiába kínálták meg a figyelmükkel és a szeretetükkel. A fiatal költők ismét keresték a barátságát, felnéztek rá, a mesterüknek tekintették. Kapcsolatunk ekkortól ismét nyitottabb és bensőségesebb lett ismét. Most én lettem a legyőzendő és félresodrandó ellenfél, sőt ellenség, s ő került fel a zászlókra. Nem esett jól, ami velem történt, viszont örültem a sikereinek. Örültem, hogy a sors visszaadja, ha csak rövid időre is, a barátomat. Beszélgetéseinkből kihulltak a görcsök, szerettem a közelében lenni, mert Baka sérülékeny, sértődékeny, de végső soron

őszinte és bátor volt.

Nem nagyon tudott hazudni, nem is nagyon látta értelmét ennek, inkább morgott és nyerskedett, emiatt is érezhették sokan sótlannak vagy ellenségesnek. Nem volt az. A belül rágódó, önmagukat szétmaró emberek típusába tartozott. Akik előbb sokáig szenvednek, azután robban csak ki belőlük minden. Nehezen oldódott, de akinek megnyílt, annak öröm és ajándék volt a vele való találkozás. Bátornak mondom, és ez meglepheti azokat, akik ismerték, hiszen nem volt kimondott hős-típus. Én a bátorságot elsősorban azért említem, mert azt tartom bátor embernek, akinek van lelki ereje, belső tartása a saját hibáit, szorongásait, görcseit önmaga számára tudatosítani, sőt azokat másokkal is megosztani. A betegségéről is szomorú nyíltsággal beszélt, s némi riadalommal figyelte, hogy mennyire tekinti a beszélgetőpartnere még élőnek, még világhoz tartozónak. Olyanokban volt képes kiadni tehát magát, amiről mások bölcsen vagy gyáván hallgatnak. Ez gyermeki lélekre vall, nagyfokú tisztaságra és a veszélyérzet hiányára. Sebezhető volt, és sokat is sebeződött, bár nem mindig onnan kapta a sebeket, ahonnan azokat valóban rámérték. És ami művészileg a legfontosabb: merte végigcsinálni azt, amit elkezdett a *Magdolna-záporban*, nem érdekelték divatok és nem akart divatdiktátoroknak, kritikuskoknak megfelelni, volt bátorsága a mellőzöttség idején is írni a Baka-verseket, noha nem láthatta előre, nem tudhatta akkor, hogy éppen ez a vállalás, ez a kitartás fogja élete utolsó fél évtizedében elviselhetővé tenni számára az életet, meghozni számára az olyannyira megvágott sikert, az olvasók és a kollégák figyelmét és szeretetét. Jó ezt leírni, mert bárhogy is eldobált néha egymástól bennünket a sors, Baka Pista

a barátom volt.

Megyünk a Szegedi utcán, fúj a szél, valami szatyrot himbál a kezében, előkaparja a pipáját, megtölti, rágyújt, szipákol, szörcsög, gesztikulál. Megyünk a hídon, valami pulóver van rajta, szövetnadrág, ing (soha nem láttam rajta trikót, és nem láttam őt

farmernadrágban sem), a fordításairól mesél. Megyünk a mártélyi vízparton, igazgatja a szemüvegét, valakit szid, valakit dicsér, nevet, mert mégiscsak a gyerekek a legnagyobb költők. Megyünk a Kincskeresőbe, megmutatja az új lemezjátszóját, a cédét nem szereti, valami régi lemezt rak fel, ha recseg, hadd recsegjen, itt végre tud verset írni, vodkát hoz, mustráljuk az ablak előtt elhaladó nőket. Megyünk a Retek utca felé, szörnyű nagy házak egymás mellett, – ott lábatlankodik Ágnes leányka is körülöttünk, – ételhordó van a kezében, himbálja, mint a szatyrot, de hogy a pipa a szájában van-e, azt nem látom innen. Szekszárdon az éjszakai erdőben bolyongunk, elbújunk a többiek elől, jót röhögünk rajtuk, amikor elhaladnak mellettünk, nagy csapat fiatal, később, amikor utánuk settenkedünk, azt látjuk, hogy rajtunk kívül még ketten lemaradtak a bandától, egy fának dőlve szeretkeznek az ösvény szélén, kuncogva és megszégyenülten osonunk el mellettük, két vénülő kujon. Megyünk a szekszárdi kertben, ott van a család, Kiss Robival forgatunk, halászlevet eszünk és vörös borokat iszunk, Pista felszabadult, nyugodt, nem látszik betegnek. Pedig az. Megyünk Ilia születésnapján Tápén, Jankovics azt mondja neki, milyen jó verset olvasott mostanában tőle, mire ő azt feleli, a halál küszöbén te is jó verseket írnál, és kibékülnek végre, talán, de lehet, erre is rosszul emlékszem. Megyünk a sáros kis utcán, át valami sötét udvaron, teát iszunk és bámulunk bele a fekete szegedi éjszakába. Megyünk a Tisza-parton, dühösen csapkod a szatyorral, nincs telefonja, nem lehet elviselni ezt a várost, nem lehet elviselni az embereket, nem lehet elviselni ezt a létezést, de azért mégsem kéne még meghalni. Megyünk a szekszárdi temető felé, Csilla, Katona Imre meg én, lassított a menésünk, zsebemben valami papírocsonka, amit fel fogok olvasni, már mindenki ott van, sok gyászoló ember van ott, s mutatnak egy koporsót, valaki azt mondja, ott

van

Baka István, kortársunk

FENYVESI FÉLIX LAJOS
IN MEMORIAM BAKA ISTVÁN

1

*Meghaltál te is drága barátom,
örök gyermeki arcod sose látom,
szakálladon hópehely táncol,
senki nem vált ki a haláltól.*

2

*Bocsáss meg, nem mentem el.
Csak ravatalodhoz, virág nélkül.
Lám a sírnál minden összébékül,
koporsód Rachmaninov zongorája:
ősz napfényhúrok zengenek,
vasgöröngy veri a fedelet.*

*Ne legyen nehéz a szekszárdi föld.
Lesz egy-egy verssorra száz év időd,
irgalom lámpása, ég: a Hold.*

*Mi virrasztunk egyedül, árván,
idézzük arcod, mikor még ragyogott,
s bort bontunk a gyász éjszakáján.*

3

*Élünk, Pista, egyre nehezebben.
Utolsó csepp vérünk hulltáig kifacsarnak.
Nem kell harminc ezüst, egy is elég,
testvér a testvért elárulja, s elbujdokoltak
rég, akik másokért akartak tenni.*

*Akár Szent Sebestyén mellkasa száz sebből
vértzik e kendőnyi ország,
hová sodródunk, verődünk – ki tudja?
Minden vacog. Fél.*

4

*Végtelen, vak éjünk felett
utolsó lélegzeted csillagként világol.
Életed kilobbant gyertyaláng.
Halálod tündöklő földalatti Nap.*

*Zöld ág takarja fejfádon neved,
elhajtom, hogy lássa Isten.*

5

*Már lenyugvóban van a Nap,
madár száll keresztedre,
tollán megtörnek a sugarak.
Mit mondjak még? Nem maradtak csak néma szavak.*

*Halott, halott, halott, halott.
Jaj, hogy gyönyörű májusunk nem láthatod:
az orgonavirágzást, tulipánok, rózsák
bíbor fáklyáit, almafa-kerteket, a fényt.
Halott vagy. Halott, halott, halott.
A csönd harangjait szótlánul hallgatod,
olykor visszafáj még a búcsú pillanat,
várod, érc-dzsungeleken át Ady meglátogat,
tudom, nem fogsz te beszélni másról,
csak erről a szent, drága, közös Hazáról,
fáradt gyermek-fejedet keblére szorítod,
világ fájdalmaival megszorítod.*

ÁRPÁS KÁROLY

TÖPRENGÉSEK EGY MONOGRÁFIÁN

Képek az esőverte ablakon

Amikor egy költő alkotásaival, köteteivel foglalkozunk, akkor óhatatlanul föltevődnek a kérdések: hogyan helyezzük el ezeket az életműben, és hogyan értékeljük az életművet? Azért sem lehet ezeket válaszolatlanul hagyni, mert az olvasókon kívül fölteszi – fölteheti a szerző éppen úgy, mint a recenzens, a beszélgetőtárs, a bemutató, a barát vagy az ismeretlen befogadó; s a hiányzó válaszra a hallgatás nem lehet felelet. Miért kell dolgozni a Baka-monográfián?

Miért szükséges a Baka István-i életmű bemutatása és kritikai értékelése? Egyrészt, mert ez az életmű a dantei rengeteggel egy, amelyben szükségünk van a kalauzra! Hiszen ha megsejtjük az oeuvre, a tvórcsesztvo arányait, akkor természetesen elbizonytalanodunk – ám így jár ezzel a kalauz is: nem lehetünk sem vergiliusok, sem eckermannok! Másrészt azért is kellene egy monográfia, mert az olvasói/kritikusi befogadás sajátos valami. Elsősorban a jelenben gondolkodik, azaz olyan művek érdeklik, amelyeknek a szerzője újra és újra elkápráztathatja őt is, a befogadót is. Igen nehéz olyan életműre irányítani a figyelmet, amely – lezárulta miatt – kikerült a napi aktualitásból. Arról se feledkezzünk meg, hogy a könyvismertetések és kritikák mindig is többé-kevésbé az esztétikai/kritika-elméleti divatirányzatok függvényei. Nem lehet elvárni, hogy az időben lezárult életművekre tekintettel legyenek – hacsak nem megbotránkoztató módon –, hiszen a tanácsokkal segített művész már egyáltalán nem változtathat alkotói módszerein. Harmadrészt pedig azért is szükségszerű ez a monográfia, mert – amellet, hogy megteremtődtek a feltételei – nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a forgandó időben élünk. A költő meghalt, az életmű lezárult: milyen egyszerűek ezek a logikai ítéletek – s mennyire hihetetlen a kényszerű igazság: kilépett az időből. Mások ma is írnak, új verseket, új köteteket jelentetnek meg, s Baka István csak akkor lesz élő az irodalomtörténet számára, ha beszélünk róla, értelmezzük műveit, értékeljük hagyatékát.

A költő visszatérése mindig időigényes. Túl kell jutni az első állomáson, ti. hogy életművét csak kor-dokumentumnak fogjuk fel; s itt van óriási felelősége a kritikusoknak, az irodalomtörténészeknek. A felelőség és a kényszer nyomását viszont ellensúlyozza az a hit, amelynek lényege: Baka István életműve tartalmazza azokat az időtlen értékeket, amelyek biztosítják a feladat szépsége mellett annak megvalósulását, megvalósíthatóságát is.

Milyen kérdések merülnek föl a megírandó Baka-monográfia kapcsán? Csak je-

lezni szeretnék néhányat a sokból – s legkevésbé akarok a leendő monográfus személye elé követelményeket állítani.

Ez a megszülető munka nem lehet életrajz. A szerzőről ehhez túl keveset tudunk, hiányoznak a visszaemlékezések, a naplók, a levelezés – még csak kéziratos változata sem készült el, jegyzetei, adatai is hiányosak. Bár a rendelkezésre álló recepció többé-kevésbé pontos, ám egy ilyen jellegű dolgozathoz nem tartalmaz elégséges információt. Nem zárjuk ki annak valószínűségét, hogy valamikor birtokába kerülünk a lehető legteljesebb életrajzi anyagnak – de erre várunk időfecsérlés: sokkal időszerűbb a munka annál, hogy ezekre az adatokra várakozzunk. Tehát a megszülető monográfia nem lehet biográfia a szó igazi értelmében.

Az életmű darabjainak időrendi kezelése összeférhetetlennek tűnik a költő tudatosan komponált ciklikus szerkesztésével. Különösen a lírai alkotásokra igaz ez az axióma. Bakánál – akár Ady Endrénél – nem igen lehet kiindulni az alkotások időrendi sorrendjéből, mert az egész életművet éppen úgy (lásd TÁJKÉP FOHÁSSZAL), mint az egyes köteteket a ciklikus szerkesztés határozza meg. A létrehozott ciklusokat a költő csak a legritkább esetben bontotta meg. Ugyanakkor a kronológia megállapítása is kétséges, mert Baka nem datálta alkotásait, s környezetéből is csak visszaemlékezéseket nyerhetünk e tekintetben. Márpedig a kronológiai pontosság nélkül hogyan térképezhetjük föl a jellemző képek kialakulását, a Baka István-i megoldások sajátosságait, a szerzői motívumokat és a Baka-mitológia toposzait és archetípusait? A rendelkezésünkre álló adatok igen bizonytalanok és hézagosak, mert mit sem tudunk kezdeni a megjelenések adataival, sőt esetenként a szerzői közlések is tévesek lehetnek (például a VÁZLAT A VÉN CIGÁNYHOZ szerzői datálása hibás – „(1974)” –, mert az első közlés a Tiszatáj 1973/6. számában történt). S akkor nem is beszéltünk arról, hogy ritkán ugyan, de a költő megváltoztatta műveinek címét, vagy hogy több helyen is megjelentette ugyanazt a művét. Itt és ebben várjuk és kérjük a szerző közeli ismerőseinek emlékeztetését!

Nagyon fontos kérdés a monográfus kompetenciája szempontjából, hogy ismerjük-e kellő objektivitással az 1965-1995 közötti magyar irodalmat? Sem a „spenót” folytatása, sem Pomogáts Béla, Kulcsár Szabó Ernő, Rónay László, Madocsai László áttekintései vagy akár az UMIL akármelyik kiadása nem igazíthat el ebben a kérdésben. Hogyan értékelhetjük a költő életművét, ha nem tudjuk elhelyezni a kortársak között? Nem lesz-e vállalkozásunk eleve torzó – és várhatunk-e addig, amíg ezek a korszak-monográfiák megjelennek? Úgy vélem, vállalnunk kell a bizonytalanság kockázatát.

S akkor még nem beszéltünk a legfontosabb kérdéstről: milyen esztétikai alapvetéssel közeledjünk az életműhöz? Melyik művészetelméleti iskola tanításait használjuk vezérfonalként, milyen nézetek mellett kötelezzük el magunkat, hogy már a kezdeteknél elkerüljük a kritika buktatóit? Mit kezdjünk azzal, hogy a szerző

egyrészt konzervatív gondolkodású volt e tanok területén, másrészt nem foglalkozott az esetleges értelmezések széptani alapvetéseivel? Hol találhatjuk meg azt a konszenzust, amely a monográfia megszületését előlegezi, s amely elháríthatja az ab ovo elutasító véleményeket? Vajon melyik felfogáshoz csatlakozzunk, hogy dolgozatunk ne avuljon el már a szövegezés pillanatában, kockáztatva azt, hogy magunkkal rántjuk a mélybe a tárgyalt költőt is, életművével együtt? Nem magunkért félünk és óvatoskodunk – talán fölöslegesen is –, hanem a Baka-könyvtár sorsa izgat bennünket.

Annál is inkább, mert úgy tűnik: mégsem lehetetlen feladatra vállalkoznánk. Vannak olyan kezdemények, amelyek bátorítóak! A monográfusnak támasza lehet Lator László, Szilágyi Márton és Lengyel Balázs kötetben megjelent esszéje, illetve az ÉGTÁJAK CÉLKERESZTJÉN és a BEAVATÁSOK bírálatai, valamint az aktuális kötetrecenziók gondolatai. De ki tudja: lehet-e a sokszínű és változó minőségű értékeléseket monográfiává formálni? A vélemények szintézise valódi képet ad-e? A következőkben megkísérlem vázlatosan (s remélhetően tartalomjegyzék-szerűen) „befogni” az életművet.

A BAKA-MONOGRÁFIA TERVEZETE

1.0. A KEZDETEK – 1956-TÓL 1969-IG, A FOLYÓIRATKÖZLÉSIG

- 1.1. A családi környezet
- 1.2. Az általános iskola
- 1.3. A középiskola
- 1.4. A hadsereg és a baloldali gondolkodás
- 1.5. Az egyetemi évek
- 1.6. Megjelenés a folyóiratokban

2.0. AZ INDULÁS NEHÉZSÉGEI – 1969-TÓL 1974-IG, A KÖTETTERVIG; MAGDOLNA–ZÁPOR 1975.

- 2.1. Mit jelent induló költőnek lenni
- 2.2. A kritika szerepe és jelentősége Baka kibontakozásában
- 2.3. A költő és az értelmiségi mozgalmak
- 2.4. A kötet
- 2.5. Az élethelyzet változásai

- 3.0. A SAJÁTOS KÖLTŐI HANG KIMUNKÁLÁSA – 1973-TÓL 1983-IG:
TŰZBE VETETT EVANGÉLIUM 1981., DÖBLING 1985.,
- 3.1. Élet-konfliktusok és költői vetületük
- 3.2. A szekszárdi évek
- 3.3. A szegedi elhelyezkedés
- 3.4. A költő viszonya a korszak irodalmi életének kérdéseivel – a sajátos költői vonások tudatosulása
- 3.5. A kötet
- 3.6. Az élethelyzet változásai
- 3.7. A kötet
- 3.8. Az élethelyzet változásai
- 4.0. ELSŐ KÖZJÁTÉK: AZ EPIKA ÉS A DRÁMA KÍSÉRLETEI (1979-1985 KÖZÖTT)
- 4.1. Előzmények: CHE és A KŐEVŐ című darabjai – Merő Béla és Baka Istvánné emlékezései
- 4.2. 1979.: A Város és az Idegen
- 4.3. 1979.: Transzcendens etűd – 1980.: A völgy felett lebegő lány
- 4.4. 1980.: Vasárnap délután – Isten a városban 1993.
- 4.5. 1980.: Szekszárdi mise
- 4.6. A kötet
- 4.7. 1983.: Margit
- 4.8. 1984.: A kisfiú és a vámpírok – A korintoshi menyasszony 1988.
- 4.9. 1984.: Én, Thészeusz
- 4.10. A kötet
- 4.11. Az élethelyzet változásai
- 5.0. MÁSODIK KÖZJÁTÉK: A FORDÍTÓ – AZ 1980-AS ÉVEK
- 5.1. A fordítás elméleti megközelítése
- 5.2. A fordítandó szerzőkkel és nyelvekkel kialakuló kapcsolata
- 5.3. A kiadóval való kapcsolata – Emlékezések
- 5.4. A fordított szerzők megközelítése
- 5.5. A fordítások jelentősége (Az értékelést másokra hagynám)
- 6.0. A KÖLTŐI KITELJESEDÉS: 1983-TÓL 1989-IG;
AZ ÉGTÁJAK CÉLKERESZTJÉN 1990.

- 6.1. Az élethelyzet változásai
 - 6.2. Az elismerés lépcsői és hatásuk a művekre
 - 6.3. A kötet
 - 6.4. A korszakértékelések és Baka István
- 7.0. SZEREPJÁTÉKOK: YORICK, PEHOTNIJ, MÁSOK: 1990-1993;
FARKASOK ÓRÁJA 1992., SZTYEPAN PEHOTNIJ TESTAMENTUMA 1994.
- 7.1. Az élethelyzet változásai
 - 7.2. Kiútkeresés és megújulási kísérlet – evokáció és szerep
 - 7.3. A kötet
 - 7.4. Az élethelyzet változásai
 - 7.5. A kötet
 - 7.6. Az élethelyzet változásai
 - 7.7. A korszakértékelések és Baka István
- 8.0. HARMADIK KÖZJÁTÉK: AZ ESSZÉTŐL A TÁRCÁKIG – AZ 1990-ES ÉVEK
- 8.1. Új helyzetek az irodalmi életben
 - 8.2. A tárcaíró
 - 8.3. Az újak útjának egyengetése
 - 8.4. Népszerűsítő tevékenység
 - 8.5. Az oktató költő – Baka a JATE-n
 - 8.6. Baka és a színház
- 9.0. MEGÚJULÁS ÉS LEZÁRÁS: A BETEGSÉG VERSEI – 1993-1995.
SZTYEPAN PEHOTNIJ TESTAMENTUMA 1994.;
NOVEMBER ANGYALÁHOZ 1995.
- 9.1. Az élethelyzet változása
 - 9.2. A betegség-versek: bezártság és kiteljesedés
 - 9.3. A kötet
 - 9.4. Az élethelyzet változásai
 - 9.5. A kötet
 - 9.6. Az alkalmi versek
 - 9.7. A fordítások szerepe és jelentősége
 - 9.8. A költő halála

10.0. A ZÁRÓKÖTET: TÁJKÉP FOHÁSSZAL 1996.

10.1. A kötet

10.2. Az aktualitás kérdése – viszonya az előbbi kötetekhez

10.3. A Baka-életmű értékelése

10.4. A korszakértékelések és Baka István

10.5. Baka hatása más szerzőkre

A lámpa fényénél

A tervezet természetesen nem több önmagánál. Hogy megszülessen, ahhoz nemcsak időre van szükség, hanem arra is, hogy meginduljon az életműkiadás. Reméljük, lesz olyan kiadó, aki föl vállalja az összegyűjtött (és kötetben eddig meg nem jelent) versek kiadását éppen úgy, mint az összegyűjtött prózai és drámai munkákét vagy az összegyűjtött fordításokét. Abban is bizakodunk, hogy az eddigi recenziók, esszék és tanulmányok mellett újabb feldolgozásokat, cikkeket és dolgozatokat is olvashatunk! S hisszük azt is, hogy sajtó alá kerülnek majd az életrajzi vonatkozások is! Ha nem is tudjuk majd megvárni az összest, de reméljük: akad majd beépíteni való adat sok, mely pontosabbá teheti Baka-képünket. A készülő monográfia mellett megszületik majd a Baka-művek kronológiája és bibliográfiája, s nem kell sokat várni az életrajzra sem! A költő, akit merészen nevezhetek csak barátomnak, mert inkább jó ismerősöm, kollégám és munkatársam volt (sajátos csak az volt viszonyunkban, hogy én az életművében bányászkoztam); akivel csak az utolsó években kerültem abba a közeli kapcsolatba, hogy kialakulhatott volna barátságunk (s ennek az időnek az elszalasztott lehetősége sokkal visszavonhatatlanabbul zárul rá az emlékekre, mint bármi más); a költő (talán elfogódottságomat oldandó) ugratásként monográfusának nevezett. Soha nem hittem, hogy a tréfa valósággá válik; hogy olyan adóssággá növekedik, amellyel nemcsak szembesülni kell, hanem amelyet be is kell váltani.

Ma sem tudom elfeledni a torkot szorító és gyomort remegtető érzést, amellyel fölkerestem mindannyiszor, táskámban, hátzszakomban, szatyromban recenzió, ötletalmaz, előadás kéziratával, hiszen magyartanárként tudtam: a jelen egyik legnagyobb költőjéhez igyekszem. Mit fog szólni? – s közben tudtam, hogy sosem bírál, egyet nem értése is segítség; de ha a Molnár utcai lépcsőkön dobogok, akkor ismét és újra érzem ugyanezt.

Ma is látom megcsillanni szemüvegén a fényt, miközben arra vár, hogy mit mondok az éppen elkészült versre, fordításra – nem a bírálót látta bennem, hanem a potenciális, az elfogultságon felülemelkedni képes befogadót –, s próbálom megfogalmazni a mű kiváltotta élményt.

Többé se bátorítást, se kritikát nem kaphatok tőle, magamra maradok kételyekkel, melyek talán lehetlenné teszik, tehetik a fenti tervezet valóra váltását. Talán túlságosan ismerem képességeimet ahhoz, hogy ekkora fába vágjam a fejszét. Ugyanakkor szinte hallom biztatását is (s naponta előfordul, hogy rá emlékeztet egy elsiető járókelő), mert nem a költői, emberi hiúság miatt biztatott arra, hogy dolgozzam, gondolkodjam – pedig érthető lett volna –, hanem azzal az óvó, baráti szeretettel, amely talán sejtette: ezzel is önmagam keresem. Azért is volt hajlandó segíteni a hozzá és művéhez kapcsolódó munkákban (pedig mennyire ódzkodott az önmagyarázkodástól!), mert hitte: tanárnak, embernek leszek jobb, más, ha szakba tudom önteni gondolataimat, meg tudom formálni a világról alkotott véleményemet.

Meg kell írnom ezt a monográfiát, olyanra, amilyenre, mert tartozom ezzel. Tartozom nemcsak neked, István, hanem minden eddigi és eljövendő olvasódnak, hogy tükörből is téged lássanak, hogy a feldolgozásból is te magasodj eléjük. Ha meg tudom tenni, akkor ennyit meg kell tennem. S nemcsak nekem! Írjuk meg mindannyian a maga Baka-képünket – ha száz születik is! A művet halhatatlanná ugyan az olvasók csiszolják – hosszú századok alatt –, de az irodalomtörténésznek a szerepe van ennyire fontos. Ha mi elhallgatunk – őrzők a strázsán –, akkor a könyvespolcok porába hull az életmű. Ne várjuk meg az újra-felfedezést! Ha jönnek is Kolumbuszok, miért essen ki nemzedékek tudatából a költő és műve? Támogassuk a kutatókat, bátorítsuk a fiatalokat, hozzunk létre társaságot és/vagy alapítványt: tegyünk meg mindent azért, hogy a szekszárdi – szegedi költő mindenkor mindannyiunké lehessen!

VARGA KÁROLY
 BAKA ISTVÁN ÚJABB VERSEI –
 NOVEMBER ANGYALÁHOZ

Bevezető – beavatás helyett

Aki a szegedi könyvesboltokat járja, könnyen találkozhat Baka István újabb kötetével. Kell-e keletkezési adat? S ha kell, a kritikába kell-e? Nem tudom, de talán már a recenzióban is meg lehet osztani a cikkíró ismereteit a vásárlókkal, az olvasókkal.

A kötetről először 1994. december 19-én hallottam, pontosabban ekkor kaptam kézhez, hogy elolvassam az első változatának kéziratát. A dosszié borítóján cirill betűkkel állt: Novüj szbornyik (azaz 'ITj gyűjtemény'). Ebben még nem volt benne a *Yorick visszatér*-ciklus, sem az *Orosz triptichon*, de a kötet szerkezettervében a költő ragaszkodott a kedvelt 3/6-os számkombinációhoz. 1995. január 4-én a költő átadta a kiadónak az első változatot. Bár az átfutási idő rövid volt, de mégis belefért az *Orosz triptichon* módosítása: két 1995-ös verssel bővítette (*Gumiljov a Csekában* és *Cvetajeva Jelabugában*).

Meglepő, hogy Baka ilyen gyorsan képes újabb kötetet megjelentetni – 1989-ig nem volt rá jellemző: MAGDOLNA-ZÁPOR (versek) 1975., TŰZBE VETETT EVANGÉLIUM (versek) 1981., SZEKSZÁRDI MISE (elbeszélések, színmű) 1984., DÖBLING (versek) 1985., A KISFIÚ ÉS A VÁMPÍROK (kisregények és színmű) 1988. Utána viszont szinte nincs olyan év, amikor a májusi, júniusi szellő ne forgatná a könyvsátrak eladópujtjain az újabb Baka-könyv lapjait: ÉGTÁJAK CÉLKERESZTJÉN (válogatott és új versek) 1990., BEAVATÁSOK (vers és próza) 1991., FARKASOK ÓRÁJA (versek) 1992., SZTYEPAN PEHOTNIJ TESTAMENTUMA (versek) 1994. Az új kötetében csak egy vers 1993-as keltezésű (*Tél Alsósztrégován*), a többi friss termés.

Az igazi tehetség mércéje, hogy a napra készülő, alkalmi opuszokat az alkotó olyan ciklusba tudja besorolni, amelyek aztán összetartják a verseket is, megtartják a kötetet is. Baka István kötetei azért is jelentenek intellektuális kihívást, mert az olvasó értelmezni kívánja a versek mellett a ciklusokat is.

A Baka-világ egyik központi fogalompárja a szerep és a labirintus. A manierista jelszó (A világ Isten útvesztője) szezám táruljként nyitja meg a teremtett Baka István-i világot. Titkos utak, rejtélyes útvesztők, kiismerhetetlen labirintusok – ilyen né lesz az egyszerűnek tűnő hétköznapi világ. A megnevezett figurák ismerősek: mitologikus személyek (Jézus, Pügmalion, Philoktétész), elődök, példaképek – Arsenyij Tarkovszkij, Madách Imre, Nyikolaj Gumiljov, Szergej Jeszenyin, Marina

Cvetajeva –; megjelennek a magyar és a világirodalom „hősei”: Hány János és Don José; s természetesen olvasható Sz.Pehotnij vagy Yorick, a két Baka teremtette költőtárs lírai vallomása is.

Aki figyelemmel kíséri a szerzői megnyilatkozásokat, riportokat, az tudja, hogy a Próteuszként alakváltó, szerepeket játszó, figurákat teremtő Baka az őszinteség erejével szólaltatja meg alteregóit, ám mindig kicsúszik az igazságra vonatkozó kérdés megválaszolása alól. Ritka pontossággal felelnek azonban a teremtett hősök, Pehotnij, Hány vagy Yorick: „Búcsúzom tőletek barátaim ti / Kik elfecsegték minden titkomat / csak egyet csak egyet nem mondhattatok ki / A legnagyobbat a Titoktalant.” (*Yorick panaszdala*) Mi a titok? Mi az igazság? – és Mi a mi? A műalkotás akkor is a világra irányul, ha fókuszában a teremtett világ személyisége áll. S a Bakamű egyszerre kelti föl a kíváncsiságot, illetve az információhiány időleges megszüntetésének a vágyát és élményét.

A ciklus: az értelmes rend illúziója

Hosszabb ideje izgat a ciklus problémája. Hogyan jön létre a szemfényvesztés, hogy bizonyos mennyiségű alkotás – amely nem ezért született (kizárható?) – egyszerre érzékelhetőrenddé áll össze. Nem az alapelvek sokfélesége vagy a művek bizonyos sajátossága, hanem maga a tény érdekel: mennyiben kell hozzá a befogadó felkészültsége? A matematika és a logika nem segít; ami a végtelenség illúzióját kelti, az végül is illúzió marad. Lehetséges, hogy a befogadó a cikluselv megsejtésében közelebb kerülhet a válogatóhoz, mint az egyes művek értelmezésével? Vagy csak ez is egyik eszköze a kulisszateremtő és -alkotóművésznek, hogy a háttérbe vonuljon?

Baka István ciklusai között egyre nagyobb azoknak a részaránya, amelyek – miközben szoros epikai háttérre támaszkodnak – kezdenek megfelelni az életműben is egymásnak. Lassan nem a valamilyen módon összefüggő versek lesznek a vizsgálat tárgyai, hanem azok a ciklusok, amelyek a Baka-kötetekben kapcsolódnak egymáshoz.

A szerző hat ciklust formált az 1993-as és az 1994-es költeményeiből. Az első három művet foglal magába (72 sor), a második is hármat (58 sor), a harmadik hatot (118 sor), a negyedik újra hármat (144 sor), az ötödik szintén hármat (138 sor), míg a hatodik (206 sor) ismét hatot. Figyeljük csak meg a cikluscímeket – *Hány János búcsúpohara*, *Vadszőlő*, *Gecsemáné*; *Tél Alsósztrégován*, *Yorick visszatér* és *Philoktétesz* –, először együtt olvassuk össze, aztán azokat, amelyek kapcsolódnak egymáshoz! S akkor próbáljuk meg a verseket is így olvasni – egyszer legalább.

Baka István a kortársak között az egyik legavatottabb ismerője a költői formáknak. Látványosan egyszerű kötetkompozícióját át- meg átszövik ötletei, stilisztikai

bravúrjai, verstani megoldásai, de mesteri visszafogottsággal. A költő a kis egységek belső rendjének a kialakításában is következetes: minden esetben az első alkotás a ciklus címadó vers; de a kötet címadó költeménye a hatodik ciklus utolsó, hatodik darabja. A kötet szoros szerkezete – akár a kerékagy és az abroncs a küllőket – monolittá rendezi a szerző szerint összetartozó, és így a kötetet adó költeményeket.

Háry János búcsúpohara

Garay Jánosnak 1843-ban „született”, mesélgető, magát huszárnak állító bakája nemcsak azért lehetett a szerepdalok kiváltója, mert az utóbbi években megerősödtek a Szekszárddal összekötő szálak (Babits emlékplakett, Alisca Borrend stb), hanem azért is, mert Baka fontos és különös élet- és léttapasztalatok birtokosának tekintik a latinos, germános szerkezeteket használó népi hőst.

Ha a Háry-dalokat olvassuk, úgy érezzük, mintha a *Holmit* író Bessenyei György szavait olvasnánk. „...Úgy gondolta a község, hogy sokáig nem lehetett katonáskodni fegyver ellen való nélkül, mert ha nem egyszer, másszor csak levágnák, vagy megölik az embert. Aki tehát fegyver közt vénült, s valamelyik faluba régen meghúzta magát, a becsületes tanácsba nem járt, templomot elmulatott, mivel a vén katona úgylis egy sem buzgó, karó alatt a napfényen sokat pipázott maga, s fejér pálcácskával a homokba előtte kaparászott, sok szenvedett nyomoruságain gondolkozott...” Baka Háryja ugyan nem a falunak mesél – s talán a prüsszentő Halálnak sem –, de hallgathatja bárki létösszegző és időszembesítő dalait.

Az egyre csökkenő terjedelmű négysoros strófákba szorított dalok a magyaros nyolcastól a jambikus kilencesen át a klasszikus tízes, tizenegyes sorváltozatokat mutatják – ám ennek a verselési kötöttségnek ellentmond az írásjelek hiánya, amely akkor is elbizonytalanítaná az olvasót, ha nem használna áthajlásokat. Ha Háry János nem is, de Baka István mindent tud a reformkor verseszményéről: ott van a keletes szerkezet (az első versben és az utolsóban), a lírai én azonosíthatósága (a másodikban), a népi és a népies szóhasználat..., hogy aztán egyszerre robbantson láncmetaforájával: *pitymallat-alkony-óborok!* (Háry János bordala) A mini komplex kép értelmezésébe terjedelmi okok miatt nem bocsátkozhatunk, de felhívjuk a figyelmet a Baka-életműben eddig szereplő kettőre: az első a *Helsingörben* olvasható: „hal-ember-vérszaga”, a második a *Döblingben*: „Döbling-Magyarország-Pokol”.

A költő szerint ez a ciklus „anaforikusan” jött létre: mindegyik verscím Háry Jánossal kezdődött. Azonban sokkal több jelentést hordoz ez a rend, hogy ilyen egyszerűen elintézzük – már csak a nyitóvers „János pohár” néprajzi búcsúztatói jelentésére is figyelve. A nagyotmondó katona toposzának bővebb értelmezéséhez lásd

Fried István tanulmányát (Baka István hetvenkedő katonája [A tragikus Hány János] – Jelenkor, 1995/6.).

Vadszőlő

A ciklus szigorú szerkezetű költeményekből áll: két (három) petrarcai szonettből és egy 4x4-esből – ez utóbbit nevezte a költő egy alkalommal magyar szonettnek is. Az imitáció és az evokáció fegyelme készíthette erre a költőt – nem tudjuk, de azt igen, hogy a földézett mesterek: elsősorban Arszenyij Tarkovszkij (de mögötte Brodskij, Paszternak, Jeszenyin és még hányan) versei azért is olyan megszerkesztettek, mert a létező világában csak a műalkotás biztosíthatta az emberi rendet, a görög eszményű kalokagathiát. Jó lenne, ha egyszer egy kötetben olvashatnánk (időrendi jegyzettel) Baka István fordításait, s akkor választ kaphatnánk a versek kapcsán megfogalmazódó kérdések (alluzió, reminiscencia) egy részére.

A *Vadszőlő*, a *Változatok egy orosz témára*, az *Orosz szonettek* betegség-versek, de nem a lírai énhez kapcsolódnak, hanem a lírai ént megnyomorító korhoz. A Dosztojevszkij-hősöktől származó huszadik század emberének fájdalmas életbölcselete szólal meg ezekben az alkotásokban, s a létmeghatározás fintora: „Ezek a versei csak fordításban léteznek.” Kérdés, hogy Arszenyij Tarkovszkij életműve és személyisége milyen mértékben kapcsolódott az orosz szimbolistákhoz (például Innokentyij Annyenszkij, Andrej Belij, Alekszander Blok, Vjacseszlav Ivanov és Milail Kuzmin költészetéhez), akiknek verseit az utóbbi években fordította a szerző (Orosz szimbolista költők, szerk.: Fejér Ádám, Szeged, 1995.).

Ezeknek a kötött költeményeknek azonban nemcsak az orosz alkotókhöz van köze. Egyre inkább úgy tűnik, hogy igaz a történészek állítása – és Ady Endre sejtése –, hogy a magyarság ebbe a régióba is, és amabba a régióba is tartozhat, ám ez a komp-ország – lét inkább a kelet-európaihoz közelíti. S ez a felismerés az emlékek rejtette értékek és az eltávolodott idill nosztalgikus fényében, hangulatában érthető meg, sejthető meg leginkább. S akkor a vadszőlő levele is megkapja külön jelentését.

Gecsemáné

A ciklus hat verse sajátos alapállású párbeszéd: valamenyi mű alaphangját megadja a cikluscímadó költemény apokrif kételkedése, a szenvedés és az elárultatás élményétől, jövőjétől megrettenő ember lázadása. Apokrif, mert Baka István lírai éneke ateista alapállásból közeledik Istenhez; ám lázadásának egyedisége (mert művi, mert egyéni sorson alapul) mégis rokonítja mind az Ószövetség, mind az istenes versek szerzőivel.

A lírai én vergődését a versmondatok fölbomlása (még nyomasztóbb, amikor a negyedik és az ötödik versben ragaszkodik a hagyományos kötött formákhoz) azzal árulja el, hogy újra és újra visszatérnek ugyanazok az érvek, pedig ezek hatástalanságát a folyamodó már tapasztalhatta.

A *Gecsemáné*, a *Szekér* és a *Zsoltár* című költeményekben ez a személyesség a dávidi zsoltároktól a Pilinszky János-i létfilozófiáig és a rá jellemző képalkotásig terjedt. A tördelés, a versszerkezet (például az utóbbi kettőben) olyan kombinációkat mutat, hogy az olvasó hajlandó lenne mindezt a golgotai áldozatra készített és kész személyiség vallomásának tartani.

A negyedik és ötödik vers képszerűsége a századvég élményét idézi: a naturalizmussal színezett szecessziós világérzést. A *Siralombház* a Munkácsy-kép újabb jelenésével lesz gazdagabb, a *Klepszidra* infúziója groteszk mása az ókori, középkori időmérő szerkezetnek – beusztatva a gyermekkori élményeket.

Baka az *Idővel* küszködik, amelynek relativitása a felnőtt ember számára már nem tananyag. Úgy vélem, a szigorú formákhoz való ragaszkodás kísérlet a pillanat rögzítésére. A 10/11-esek és a 9/8-asok jambikus sorainak váltakoztatásába itt-ott bezengeti a magyaros ütemet is, de akkor is a mívésségre törekszik, amikor vakrímű sorok követik egymást. Négysorosai érintkeznek a témával, akár 4, akár 5, akár 6 versszakról van szó – a Gecsemáné blank verse-szerűsége pedig a drámai monológ – képzetével háttér-drámát tételez föl, a középkori misztériumjátékokat is imitálva.

Tél Alsósztrégován

Az egyetlen 1993-as, pályadíjas hármasszonett fölfogható a *Tragédia* parafrázisának, az akadémiai értekezését író Madách szemszögéből (*A nőről, különösen esztétikai szempontból*, 1864.). Ám a vers epikai, biográfiai szituációja inkább a Szontágh Pálnak írt, 1857. február 7-én kelt leveléhez köthető: már megvan „fejben” a nagy mű – s Fráter Erzsi hiányát érzi még az otthon és a táj rezdüléseiből. A nyitóvers tárháza az önevokációknak, melyeket a kutatók fejtenek majd föl a versszöveg szövegtéből, jelzésszerűen említek kettőt: „Nyúl-marquis róka-sans-culotte-fogakkal / Szaggattatom, – futnék, de nincs hova.” (*Háborús téli éjszaka, Körvadászat, Döbling*) és „Sakktábla-padlón asztal és a székek – / Bevégezetlen játszma figurái; / Ma már az Úr és Lucifer se játszik...” (*Vasárnap délután, Isten a városban vagy a csodaszarvas pusztulása*). Külön csemege a sajátos bakás kép: róka-sans-culotte-fogakkal, ez is felzárkózik a láncmetaforákhoz.

A Carmen hármasszonett a *carmen* (hang, zene, ének, dal; költemény, versezet, vers; jövendölés, jóslat, jósigé; varázsének, varázsigé; vallási hitszakasz, törvénycikk; versbefoglalt talány – Finály Henrik), a *kármin* (mn és fn Kárminpiros. [vszó: lat v fr.] – Magyar értelmező kéziszótár) és a *Carmen* (P.Mérimée és H.Meilhac –

L.Halévy – G.Bizet valamint C.Saura alkotásai) jelentéshalmazának metszeteként is fölfogható, ősi sors-ének mai „hangszerelésben”. Baka olyan érzelmeket közvetít, amelyekre (ilyen kidolgozottságban) nincs példa a magyar irodalomban. Megrendítő hatását növelheti a rádiós-émlék: aki hallgatta a művet a szerző felolvasásában, az megérezhette, hogy többről van szó, mint egy költő egy művéről.

Tündének, feleségének ajánlotta a másik hármasszonettet, a *Pügmaliónt*. Az enjambement-okkal összekapcsolt antikizáló, petrarcai formával eljáró költemény a személyességet és a távolító evokációkat vegyíti – ezzel mintegy kiléptetve az időből az időben létező kapcsolatot. A helyenként keresett rímek („...s imádj, akár nimfái Pánt! / Vagy nyalogass el, mint a marcipánt”) a reneszánszvég / manierizmus, a rokokó vagy a szecesszió hangulatát idézik. Az alkalmi költeményben visszhangzanak a *MAGDOLNA-ZÁPOR* kötet versei. A vers lendülete („...Fogadd lángját tüzemnek! / Hidd el, szívem kevéssel is beéri: / S nincs vágya más – csak égni, égni, égni.”) rokon a Carmen ismétléseivel: „Ahogyan én szerettelek, / Carmen, csak én, csak én, csak én.” (2.1. , 2.4.) vagy „Nevednek: Carmen, Carmenem, / S azt is, hogy áldlak, áldlak, áldlak.” (3.2.).

Yorick visszatér

A három hosszabb – és szinte hangsúlyozottan kötetlenebb – szerepversben a költő él az alkalommal: olyan érzelmekről, reakciókról, kétségekről és depressziókról számol be, amelyek az előbbi ciklus verseiben csak szublimáltan voltak jelen. Az öreg, púpos, bölcs és beteg joculátor megszólaltathatja a sötét világot, az *alantot*, azon a mezsgyén járva (sztoikus derűből vagy gyilkos öniróniából merítve bátorságot), amely az életet a haláltól elválasztja.

A Yorick visszatér hetven sora alig észrevehető ritmus játékot enged a 10-11-esekkel és rímkombinációival. A visszatérés kényszere nem a bolond akarata, a költőt a beteg világ hívja vissza, az kényszeríti szólásra. S ez a megszólalás nem a mulattatás! A párvers Yorick panaszdala a maga durvaságával a középkori halálfélelem travesztiája is egyben. Vaskos humora, durva kifejezései, átlátszó imitációi és evokációi a tükör és tükörkép kettőségével mutatják a végtől megrettent, de már ezzel a világgal semmilyen közösséget vállalni nem akaró igric alakját. Nehézkes versek ezek, egyedül vágáns szójátékai villannak meg.

A ciklus záróverse – *Búcsú barátaimtól* – abban is különbözik az első kettőtől, hogy a lírai én elválik a kitalált alteregóktól: „Yorick Pehotnij fogadott fivérek / Most elballagtok egymást támogatva...” Helsingőr és Pétervár köde egybefolyik, vajon melyik és milyen város emelkedik majd ki, ha elfújja ezt a szél? Ki tudja, mit hoz a jövő, s miért kell majd újra Bakának Pehotnijként, Yorickként megszólalnia.

Philoktétész

A *Gecsemáné* hat költeményére felel a hosszú záróciklus, bár versenként nem bizonyítható a megfelelés. A gyűjtemény bonyolultabb mintája eltér a többitől, hiszen hat verse csupán címében is nyolc művet takar, s az egyik ráadásul, számozottan két önállóan megjelent verset. Hat vagy kilenc..., mi köti össze ezeket az alkotásokat?

Tekinthetjük úgy is, hogy a két közbülső vers kapcsolódik szorosabban egymáshoz: az *Én itt vagyok* és a *Strófák* írásjel nélküli hármasa létérzékelés, az egyik Istenhez fordultan, a másik (kettő) a világról alkotott vélemény megszólaltatása. Az önevokáció e művekben a legerősebb – s elgondolkodtató a ciklus harmadik versének szóintarziát rejtő záró rímpára: „... árvád, /...várva várva vár rád.”

A következő kettős a második és ötödik vers: az *Orosz triptichon* három önállóságra törekvő petrarcai szonettje a *Van Gogh börtönudvarán* 5x4-sével alkot szorosabb egységet. Nemcsak az írásjel használata és a szigorú formaigényesség fogja össze ezeket az alkotásokat, hanem a ráért sors ellen lázadó egyén önismerete is. Közös még az is, hogy szerzőkhöz, művekhez rendelődik a két (négy) költemény – sejtetve a sorsválasztás és -változtatás meggondolt esélyét is.

A *Philoktétész* nemcsak a beteglét párhuzamából eredő választás eredménye. A mítoszi hős nyílvesszőjének íves mozgása (a sztoikus Zénon apóriái) egyszerre irányítja a figyelmet a halálra, Trója bukására és a záróversre, amely a kötet címadója is egyben. Az A-B – A'-B' zenei szerkezetet szorosabbra veszi az 1. (A) és a 4. (B') versszak zárósora: „...kitérhessen előle az idő”, „...halálra sebzi az időt”. A *November angyalához* című versében a megszólított alakba sűríti az antik és keresztény emblémát: az ősz utolsó hónapjának angyala az álom-halál szimbóluma is. A petrarcai szonett kifejezesezett formája szobortökéletességű, a megdermedt mozdulat önellentétébe fordul a szextett nyitó versszakában: „Jöjj el hozzám, november angyala! / Halottak napja elmúlt, – élni kell! S ha élni kell, a kő is énekel...” A megérintett, életre keltett Orpheusznak azonban nincs ereje Hádész-járásra: „Fejem öledbe hajtánám.”

Ezzel az elégiko-ódával és óhajtással zárul a könyv is.

Ó-aranyban, mint régi mesterek

Aki kézbe veszi ezt a vékonyka kötetet, az elgondolkodhat Németh Pál borítóján. Az ó-arany sávokból élesen válik ki a sötét, matt négyzet, amelyben világosabb, a szürkéből a fehérbe tűnő alakzatot láthatunk bele – ha hosszan nézzük a képet. S nem árt hosszan nézni versek előtt és versek után, mert a rejtett dimenziók kinek-kinek mást árulhatnak el. Rokon ez a hatás a kötet verseivel is.

Figyelem, várakozás és ősz-érzet: a kötet egészét meghatározó életérzés ez. Ennek állandó kettőssége szólal meg a könyv carmenjeiben – s mi, a befogadók töprenghetünk: ki várakozik vagy kire várakozik, és honnan szemléli az őszt? A tavasz és nyár felől vagy a tél felől? A költő versei egyszerre filozofikusak és líraiak, a szétválasztás sikertelen (ezt többek közt a szerepjáték is erősíti).

A gyermeksisujjnyi könyvecske – hiszen csak tizennyolc verset hordoz – a kiadó gondos munkáját dicséri: nyomdai tükre, lapjainak finomsága, formátuma úti-társ-létre predesztinálja. Baka István költősége vitathatatlan, minden újabb kötete ajándék – ez is. (Élő Irodalom sorozat, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995., 60 p., 176,- Ft)

GACSÁLYI JÓZSEF

„LAPOZZ FÖL ENGEM ÉS LESZEK”

Gondolatok Baka István Tájékp fohással című kötetének olvasásakor

Az angyal lefelé fordította fáklyáját, a fény mégsem aludt ki. Baka István – aki az Írás furcsa lényeiben hitt – ismét üzent. Újrakomponálta életének költeményes darabját, és átadta a Jelenkornak és a jelen kornak. Az összegyűjtött versek tartalomjegyzékét maga állította össze, s a szövegek zömén elvégezte az utolsó simításokat. Ezzel tulajdonképpen néhány feladatot kivett a szerkesztő és a filológusok kezéből, ám egyben el is gondolkodtatja valószínűleg hosszabb időre őket arról, hogy miként épül föl egy életmű, milyen érési folyamaton ment keresztül az alkotó, míg a keresztvitel utolsó lépése előtt végleges rendet kíván tenni saját galaxisában, a saját fizikája szerint. Mert ha a *Tájékp fohással* című kötet kompozícióját vizsgáljuk, a Baka-költeményeket némileg változtatott sorba látjuk összeállni, bár a fő vonulat a korábban kialakult rendet tükrözi. Más jelentést kap itt már a *Magdolna-zápor*, a *Tűzbe vetett evangélium* eredeti négy ciklusa, vagy az eltűnő, visszatérő, búcsúzó és visszaszóló Yorick vagy Pehotnij. Így, egészében olvasva Bakát, mások lettek az összefüggések és arányok, máshova kerültek az átkötések és a nyomatékok. A mindig gondosan komponáló alkotó bizonyítja, hogy az alapjaiban ismert materiából – konzekvensen önmagához – képes újjáformázni önmagát.

Az összegyűjtött versek közé néhányat nem vett fel a költő, kettőt pedig a záróciklus elejére a szerkesztő helyezett el. Főként a *Magdolna-zápor* átrendezése szembetűnő. Ami a továbbiakat illeti: az eredeti kötetcímek elmaradtak, a ciklusok viszont – ahol erre lehetőség volt – érintetlenül állnak. A korábban megismételt, átemelt versek vagy a tartalmuk révén együvé tartozók a helyükre kerültek. Az életmű már eddig is sokat foglalkoztatta a kritikusokat és az irodalomtörténészeket, a lezártág azonban újabb feladatokat ad majd a kutatóknak. Néhány régi-új gondolat mindenképp eszébe jut annak, aki ismerte a költőt, s aki nyomon követte a róla írt munkákat. Az összegyűjtött versek kötete és Baka István néhány lakonikus, önjelmező mondata összevetésre készíti az embert.

„Lelkileg nagyon sérülékeny voltam, valószínűleg azért lett belőlem, aki lett.”

Őt az idézett „sérülékenysége” vezette el addig a kontrolláltan érzékeny világfelfogásig, ami a sajátja lett. A képekben való gondolkodás, illetőleg e képességének pontos ismerete s tudatosodása egyenes út volt számára a poézis felé.

Baka István költészete már korai stádiumában gazdag képi világot hordoz, és már első megjelent verseiben sem fedezhető fel a szokásos csetlés-botlás. A költői eszközöket tökéletesen birtokolja, García Lorca nyomán szólva: ott van tenyerében a láng. Szavai és modora még mintha iskolás példaképek segítségét is igénybe vennék, a karakteres magatartás kialakításához azonban ösztönösen egyénre szabott – s csak látszólag ellentétes jellemű – szerepjátszót talál: Ady Endrét. A *Temesvár. Dózsa tábora, az 1514 és a Változatok egy kurucdalra* két verse mindenképp a nagy elődöt idézi. A hang is romlatlanul rebellis:

*„Ha győzünk – tán a győzelem
fordul majd ellenünk.*

*S ha nem – kitépott nyelvemen
dadog tovább hitünk.”*

(Temesvár. Dózsa tábora)

A vers dátuma 1970. Az összkép Baka Istvánt mutatja. Mindent ismer a költő, ami nagyá teheti, s ami nagyá is tette. És ezen a téren nem a formai bravúrok bemutatása a lényeg, hanem az, hogy mennyire céltudatosan készült szemléletben, etikailag és mesterségben egy tehetségéhez méltó pályára. Ő már az első két kötete után az volt, aki kezdetben lenni akart. A költészet önismereti kurzusában kialakult benne, hogy milyen feladatokra hivatott. Sosem lépte át az általa bejárt határt, nem lehet egyetlen jelzőjét a szemére vetni. Minden verse válogatott, igénye a kezdetektől a kínok utolsó kapujáig nem lankad. Verseit nem csupán írja, hanem – ő mondta – dolgozik rajtuk.

„Mert én nem vagyok fontos. Nem én vagyok a fontos.”

Baka Istvánnak bevallottan nem az volt a célja, hogy magát Ady méretű költő-robusztussá formálja. Ő alkatilag is másra volt hivatva. Az idézet akkor hangzott el szájából, amikor szerepverseinek gondolati kialakulására kérdeztem rá. Akik az ő költészetével foglalkoznak, azok számára adott és megkerülhetetlen problémakört jelent az egyes életszakaszok kínálta és az alkotó által meglett jelmez és álarc. Mind-egyik áttetsző, s mindegyik mögött ott él – igen erős kontúrokkal – Baka István.

Nem is az a nagy feladat az ő esetében, hogy a szerepjátszást általában vagy lelki vonatkozásában elemezzük, hanem az adott figura kiválasztásának miéртje adhat adekvát válaszokat a költő és világ kapcsolatára. Ugyanis a fontos mégiscsak Baka István, mert ahogy mondta: *„...én vagyok Liszt Ferenc is, de Séner János is én vagyok.”* A végigjárt magatartásformák, az egyes alakok, díszletek, helyszínek és viszonylatok, az azonosulás készítő erői kérdések egész sorát vetik fel az életmű vonatkozása-

sában. A szerepek sokasága és különbözősége, allegóriává emelkedésük históriája, a velük való azonosulás módja, mélysége mind-mind átgondolásra váró és a legbojnyolultabbak közé tartozó téma. Az ismert maszkok, figurák mind itt sorakoznak az összegyűjtött versek lapjain, s mostan látszik igazán, hány nagy szellem kísértésében élte meg sorsát Baka István. Vörösmarty és Caspar Hauser, Ady és Yorick, Liszt Ferenc és Hány János: egymással összevethetetlen alakok; de csak annyira, mint Sztyepán Pehotnij és Baka István, akit láttunk magába zárkózottan ülni és hallottunk órákon át beszélni – felszabadultan – önmagáról, aki képes volt a szekszárdi szülői házban napokon át elzárkózva fordításokat készíteni, s aki annyira tudott örülni valamely éppen befejezett költeményének, hogy még abban az órában a papírt lobogtatva rohant megmutatni azt. A tétel megfordítható: Trisztán, Thészeusz és Philoktétész vált Baka Istvánná, amiképp Yorick tarthatta kezében Hamlet koponyáját.

„*Én orosz verseket írok.*”

Baka István egy elviselhetetlen kor Oroszországában, lapuláshoz és forrongáshoz szokott emberek között töltötte egyetemi napjainak egy részét. Pontosabban abban a Szovjetunióban, ahol a hangos beszéd körültekintésre készítette a megnyilatkozót, s ahol az atrocitások mindennaposak voltak. Ám ha igazságosak akarunk lenni, azt kell mondjuk, hogy a költő igen keveset tudott még a valódi állapotokról, mikor már az orosz irodalom irányába fordult, megismerve annak klasszikus értékeit. Amint kapcsolatba került az orosz értelmiséggel és a diktatúra átszűrt, nyomasztó valóságával, az orosz kultúrának olyan rétegei tárultak föl előtte, amelyekről itthon nem beszélt senki. Azon a napon értettem meg Baka István orosz gondolkodással való teljes azonosulását, amikor nálam járt Szosznorával, a zseniális tehetségű költővel. Megnéztem, elolvastam a fordításokat, rácsodálkoztam a Szoszнора-versekre. Én láttam a költőt, aki azokban az időkben már emberi roncs volt: a fizikai bántalmazások és az élet ellehetetlenülésének áldozata.

Oroszországban tehát a jelképes beszédnek, az elhallgatásnak hagyománya, a metaforának és a szinonimának becsülete van. Baka Istvánt azonban nem csupán a vázolt problémák közelítették az orosz vershez, hanem a kézbe kapott, alig vagy egyáltalán nem ismert – valójában kiváló – költők kötetei, s a fordításkor felismert új lehetőségek is. A másfajta verselés, a kötött beszéd idegenből átemelt formái, amelyek magyarrá változtathatók, elindították azon az úton, amelynek végén egygyé vált Sztyepán Pehotnij és Baka István. A *Farkasok órája* című kötetének egyik recenzense például föl sem fedezte, hogy a Pehotnij-versek nem műfordítások.

„Én az angyalokban hiszek.”

A kutatás külön és igen lényeges fejezetét fogják képezni azok a dolgozatok, melyek Baka István transzcendens világával foglalkoznak majd. Roppant és kényes feladatra vállalkozik, aki érinteni próbálja ezt a kérdést. Én most csupán látszólag teszek ilyesmit. Mert néhány bizonyosat csupán a költő angyalairól gondolunk. Az angyalok, ha ő szól róluk, Szekszárddal vannak összefüggésben: a gyerekekkel, Liszttel, Augusszal, a dombokkal, a pincesorral. Az „angyalok városa” ott volt vele Moszkvában és Szentpéterváron is, és azt vitte magával Szegedre, hogy otthon tudjon lenni. Mikor a három Hány-dalt írta, azt mondta: „Úgy látszik, hazafelé *kanyarodom*”. Az ember esendőségét, zuhanását megkísértő szavak ezek. Az utolsó kötet verseivel játszottak. Azt a könyvet a címadó költemény zárta, a *November angyalához*. Baka István egy 1995-ös ciklussal egészítette ki *Tájkép fohással* című kötetét, mely az esztendő nagy kincse lesz.

Az angyal fáklyája tehát tovább világít.

BAKA ISTVÁN

**1948. július 25-én született Szekszárdon,
elhunyt Szegeden 1995. szeptember 20-án.**